

Imperialismen og Indiens vej mod selvstændighed 1870-1947 Kompendium i samtidshistorie

Foto fra Indien år 1900 af to briter, der opvartes.

Indholdsfortegnelse

<i>Bo Beier Thorup: Perioden 1870-1914.Imperialismens epoke</i>	3-8
Den vestlige verdens vækst og udvikling	3
Årsagerne til den europæiske erobring af kolonier 1870-1914	5
Salmonsens leksikon om negeren.....	5
<i>Henrik Skovgaard Nielsen: Den hvide mands byrde</i>	8-11
Erobringens faser.....	8
Ideologer og conquistadorer	9
<i>Thomas H Eriksen og Torunn A Sørheim: Kultur og race</i>	12
<i>Søren Mørch: Den hvide mand og hans byrde</i>	14
<i>Adam Hochschild: kong Leopolds arv</i>	16
<i>Per Kühlman: Indien</i>	20
<i>Peter Tygesen: Hvorfor går det altid galt i Afrika?</i>	40
<i>Rudyard Kipling: Den hvide mands byrde</i>	45
Kort over Afrika 1914 og Sydøstasien 1900	46

Perioden 1870-1914.

Imperialismens epoke

Af Bo Beier Thorup

Den vestlige verdens vækst og udvikling

I 1793 fik den kinesiske kejser besøg af en delegation fra Storbritannien. Den britiske delegation tilbød at levere varer fra England og hjælpe kineserne med at udvikle deres tekniske formåen. Den kinesiske kejser afviste den engelske ambassade med den fornuftige begrundelse, at Kina ikke havde brug for nogen af europæernes varer. De kinesisk-producerede varer var formentlig på dette tidspunkt fuldt ud på linie med de engelske – ja, de var måske endog bedre.

I 1840 fik kineserne igen besøg af englænderne. Det engelske besøg af bestod af en ubetydelig flåde på et par krigsskibe, ikke desto mindre bankede englænderne kineserne og tvang dem til at indføre opium til skade for den kinesiske økonomi og naturligt nok for befolkningen i Kina. Hvad var det, der var sket på 47 år, der gjorde, at englænderne med legende lethed kunne påtvinge kineserne de engelske varer?

Forklaringen var, at der lå en industriel "revolution" ind i mellem de to besøg for englændernes vedkommende. Hermed skal forstås, at England fra at være et landbrugsland var gået over til at blive industriland med massefabrikation og seriefremstilling af produkter. De teknologiske, energimæssige, økonomiske og kapitalmæssige forandringer, der havde gennemløbet det engelske samfund i løbet af den korte periode (ca. 2 generationer) havde gjort, at briterne var blevet kineserne knusende overlegne.

At det var englænderne som fik sagt tak for sidst var ikke så mærkeligt, da Storbritannien var gået hen og blevet verdens første industrialiserede land. I løbet

af 1800-tallet skulle en række andre europæiske stormagter samt USA også gennemløbe den eksplosive vækst i kølvandet på englænderne.

Den fantastiske udvikling og vækst som fra midten af 1800-tallet skulle omspænde alle de europæiske lande samt USA og delvist Japan kan måske illustreres bedst med et uddrag fra en af verdens mest læste romaner fra 1800-tallet:

-"*...Jeg er ganske enig med Mr. Fogg i, at jorden er blevet mindre, eftersom man nu om stunder kan rejse ti gange hurtigere rundt om den end for hundrede år siden...*"

-"*Jeg må sige, Mr. Ralph, at Deres forklaring på, at Jorden er blevet mindre, virkelig er spøgeful. Fordi man altså nu kan rejse Jorden rundt på tre måneder...*"

-"*På firsindstyve dage*" indskød Phileas Fogg.

-"*Det har sin rigtighed, mine herrer*" bekræftede John Sullivan.

-"*På firsindstyve dage efter jernbanestrækningen mellem Rothal og Allahabad inden for Great-Indian Peninsular Railway er blevet åbnet...*"

-"*Firs dage, ja, tak*" udbrød Andrew Stuart og stak i distraktion med en trumf. "*Men så han man ikke taget dårligt vejr, modvind eller skibbrud eller afsporinger i betragtning.*"

-"*Alt taget i betragtning*" svarede Phileas Fogg og spillede videre, da diskussionen nu ikke længere respekterede whisten.

-"*Også hvis hinduer eller indianere fjerner skinnerne*" udbrød Stewart "*hvis de standser togene, plynderer godstogene og skalperer passagererne?*"

-"*Alle eventualiteter iberegnet*" svarede Phileas Fogg og afsluttede spillet ved at erklære "*To honnører.*"

Denne samtale fandt sted i Jules Vernes roman "Jorden rundt i firs dage" og samtalen finder sted i Reform-klubben i Pall Mall i London i 1872. Samtalen har således ikke fundet sted i virkeligheden – men

Handelsskolen København Nord, Lyngby

den kunne godt være fundet sted, da den viser hvordan den industrielle revolution havde påvirket trafik- og kommunikationsmidlerne i 1800-tallet.

Handlingen i "Jorden rundt i firs dage" handler om Phileas Fogg, der indgår et væddemål med Reformklubbens øvrige medlemmer om hvorvidt man kan rejse jorden rundt på 80 dage. Hvilket lykkes Mr. Fogg i sidste minut. Når Jules Verne kunne finde på at skrive en roman med baggrund i denne handling skyldtes det, at man på netop det tidspunkt i 1870'erne fornemmede, at Jorden var bleven meget mindre. Det var den selvfølgelig ikke, men den blev oplevet mindre, dette skyldtes især de nymodens jernbaner, telegrafer, og dampskibe. Jernbanen, der forbandt det vestlige USA med østkysten var netop åbnet i 1869 og selvsamme år indviedes Suezkanalen, der muliggjorde, at man ikke skulle sejle adskillige måneder før man havde rundet Afrika. Endelig blev i 1870 den tværgående indiske jernbane åbnet.

Det samlede jernbanenet udgjorde i 1840 ikke mere end 7.000 km mens det i 1880 udgjorde mere end 340.000 km. Telegrafnet etableredes samtidig hermed – ofte fulgte telegraftrådene jernbaneskinnerne – og ved hjælp af denne opfindelse kunne Phileas Fogg og andre holde sig underrettede om hvad der skete så verdensfjerne steder som Kina og Indien. I 1866 var der blevet etableret et undersøisk Atlanterhavskabel,

der gjorde at man kunne kommunikere direkte mellem London og New York. Og i 1869 kunne man direkte nå Calcutta fra London. Telefonen, som blev opfundet i 1877, skulle yderligere lette kommunikationsmulighederne. Allerede 10 år senere (1887) var der 150.000 telefonabonnenter i hele USA.

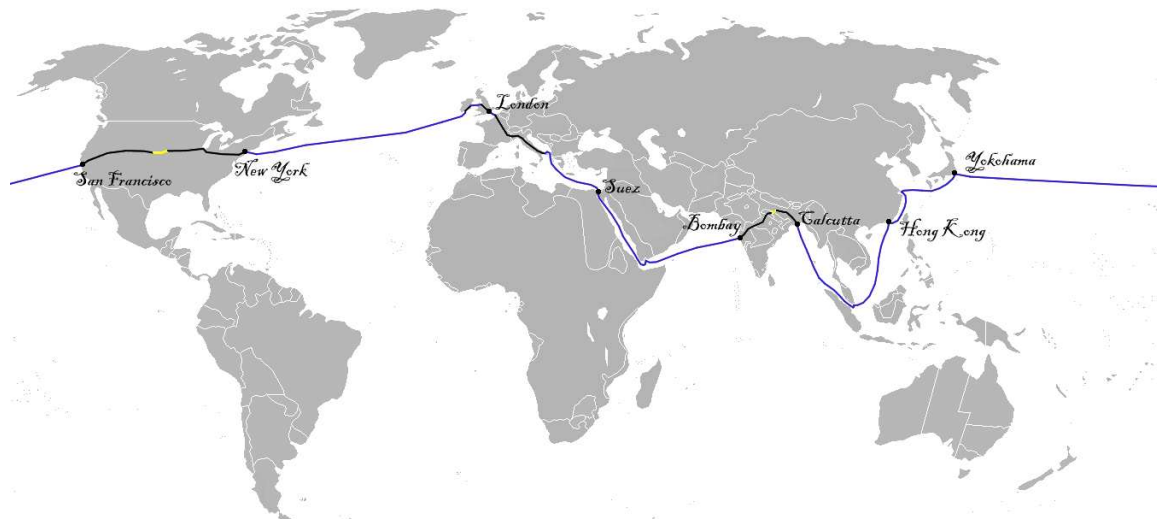
I samklang med den trafikalske og kommunikationsmæssige udvikling udvikledes også langsomt men sikkert et globalt verdensmarked. Fra 1850-1914 tredobledes eksempelvis verdenshandelen.

Størstedelen af den teknologiske udvikling fandt sted i Europa og Nordamerika fx var ca. 90 % af jernbanenettet i 1880'erne beliggende i disse to verdensdele. det er også værd at holde sig for øje, at det var avislæsende medlemmer som Fogg og hans venner, der var underrettede om situationen i Cairo, Punjab, Shanghai, Yokohama, osv. Det var ikke den indiske befolkning, som var analfabeter, der udnyttede de muligheder, som den stigende handel og kommunikati-

Phileas Foggs planlagte rejse

London til Suez	Jernbane og dampskib
Suezkanal til Bombay	Dampskib
Bombay til Calcutta	Jernbane
Calcutta til Hongkong	Dampskib
Hongkong til Yokohama	Dampskib
Yokohama til San Fransisco	Dampskib
San Fransisco til New York	Jernbane
New York til London	Dampskib
Ialt	80 dage

Phileas Foggs rejserute i 1872

Handelsskolen København Nord, Lyngby

onsmæssige udvikling betingede, men tværtom de vestlige landes befolkninger.

Dette kommer særligt til udtryk i den måde Mr. Fogg og hans venner beskriver de indfødte indianere og hinduer som værende ”barbarer”, der vil standse fremskridtet. Dette menneskesyn var ganske almindeligt blandt vesterlændinge i denne periode. Når Vesten besad et overlegent produktionsapparat og en overlegen økonomisk formåen havde de europæiske lande ikke bare ret til, men også en *pligt* til at underlægge de uciviliserede og tilbagestående lande. De europæiske lande samt i et vist omfang endog USA og Japan skulle derfor i disse år (ca 1870-1914) forsøge at tilrane sig så mange kolonier i Afrika og Asien som muligt enten ved militær magtanvendelse eller økonomisk dominans. Det er denne episode vi kalder *imperialismens epoke*.

Årsagerne til den europæiske erobring af kolonier 1870-1914

Imperialismen i perioden 1870-1914 skyldtes en lang række årsager som kan grupperes under økonomiske årsager samt andre årsager.

Økonomiske årsager

Den førnævnte industrielle revolution i Europa og Nordamerika var i højeste grad årsag til kolonierhvervelsen efter 1870. England var som bekendt det første industrialiserede i verden, men efter 1850 var en række andre europæiske lande ved at gennemgå en tilsvarende udvikling. Det var fremfor alt Tyskland og Frankrig. Industrialiseringen medførte et råvareforbrug og samtidig et behov for at afsætte de færdigforarbejdede industrivarer. De industrialiserede lande producerede mere end de kunne afsætte på hjemmemarkedet. De kunne heller ikke eksportere deres merproduktion til andre industrilande, da der fra 1870 var en tendens mod, at landene ville beskytte deres

opvoksende industrier med toldmure, der holdt konkurrenternes varer væk. Industrilandene havde derfor brug for kolonier som *mulige markeder* for deres *overskudsproduktion*.

En anden årsag var, at industrialiseringen havde medført en række af de nyopståede industriherrer og finansfyrster, som ejede fabrikkerne ellers støttede dem via banker, i 1800-tallet havde tjent så store profitter hjem på deres varer, at de faktisk havde overskud af kapital. Denne kapitalrigelighed kunne de ikke investere i nye fabrikker i deres eget hjemland profitabelt nok, da befolkningerne ikke havde penge nok til at købe varerne. Den overskydende kapital måtte de derfor investere i stedet i udlandet og i de oversøiske områder.

Endelig som en tredje forklaring som følge af industrialiseringen må fremhæves den stigende overbefolkning i industrilandene. En begrundelse der ofte blev fremført i moderlandene og delvist aftage den store befolkningsvækst.

Andre årsager

1800-tallets Europa oplevede samtidig med industrialiseringen en national strømning, kaldet *nationalismen*. En række europæiske lande blev samlet i 1800-tallet. Tyskland og Italien oplevede en kraftig nationalistisk opblomstring. Det var en bevægelse som fremhævede ens eget land og sprog og udviklede sig visse steder til decideret begejstring og ophidselse. Frankrig havde 1870-71 i en krig med Tyskland mistet nogle landområder, hvilket førte til kraftig nationalistisk agitation. En følge af denne nationalistiske agitation var kravet om *national prestige*. Det gjaldt om, at ens land kunne skaffe mange kolonier (helst flere end de andre europæiske lande) i omverdenen.

Dette krav om national prestige ved at erobre kolonier kaldte fx tyskerne for behovet for at have ”en plads i solen”.

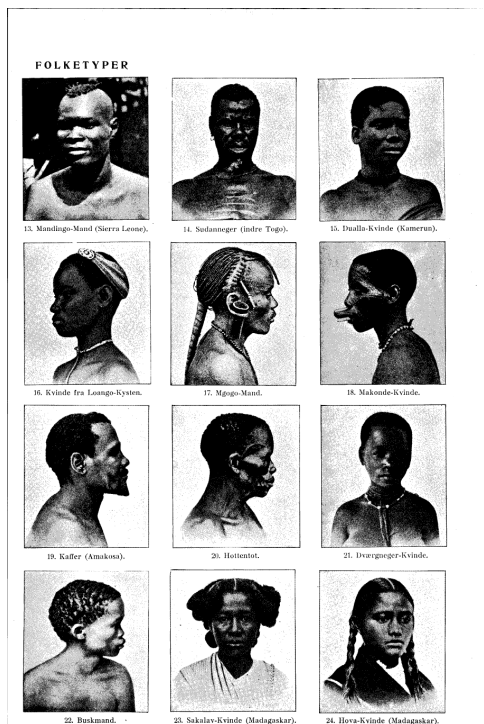
Man kan i denne sammenhæng ikke overse missionærernes betydning for kolonialismen i 1800-tallet.

Salmonsens leksikon om negeren

Det fremmeste og fornemste leksikon i Danmark var Salmonsens store illustrerede konversationsleksikon fra 1890'erne – og stod så højt i kurs at det er det eneste leksikon i lødighed, videnskabelighed og i omfang, der i dag kan sammenlignes med Den Store Danske Encyklopædi. I Salmonsens leksikon fra 1890'erne står der under opslaget Afrika, følgende om befolkningen i Afrika:

”...Negerene ere i det hele stærkt og muskuløst byggede, i Arbejdsydelse staa de ogsaa Europæerne nærmest. Lemmerne derimod ere ikke så kraftig. Den mørke Farve skyldes et Pigment i Overhudens underste Lag, Slimlaget. Huden er blød, atlaskagtig, men har modbydelige ammoniakalske Uddunstninger, der virker i høj Grad frastødende paa Europæerne i deres Omgang med de Sorte. Negrenes Karakter ligner i mange Punkter Barnets. De ere i det hele Stemningsmennesker hos hvem Fantasien er overvejende. Et Grundtræk i deres Temperament er derfor overgiven Munterhed, som ved pludselig indvirkede Aarsager kan slaa over i sin Modsætning. Fra deres utøjlede Fantasi udspringer ogsaa deres Pyntesyge og Forfængelighed, der altid giver sig Udslag, saavel som deres Tilbøjelighed til larmende Skuespil og Danse. I denne Stemning ere de i Stand til at glemme alle Sorger og Lidelser og at forsone sig med den haardeste Lod. Negeren er ligesom Barnet et Øjeblikkets Menneske, han lever saa at sige kun for den Dag i Dag og bekymrer sig hverken for om Fremtiden eller Fortiden. Negerens i det hele ringe aandelige Energi har en vis Godmodighed, ja Blidhed til Følge, men ligesaa godmodig han er overfor sin Ven, ligesaa hensynsløs og grusom er hans Færd over for hans Fjende, om end Indianerens raffinerede Grusomhed er ham fremmed. Negerens Liv bevæger sig i stadige Modsætninger: letfærdig, tom Lystighed veksler med Fortvivlelse, overspændte Forhaabninger med dødelig Angest, letsindig Ødselhed med den usleste Gerrighed. Med

Hensyn til sine aandelige Evner ligner Negeren ogsaa Barnet, hans Efterlignelser er stor, men hvor det kommer an paa selvstændig Tænken, staa han kun paa et lavt Trin. Et Negerbarn ere i de første Aar af sin udvikling det hvide Barn overlegent, men paa et vist Tidspunkt staa det stille og bliver paa samme Standpunkt hele Livet igennem. Negrene lærer let fremmede Sprog, men sansen for Tal er kun ringe, dog vise de i Handelssamkvem stor List og Snuhed. Negeren lader sig vel afrette, men sjælden virkelig opdrage.”

Afrikanske folketyper afbildet i Salmonsens konversationsleksikon 2.udgave (1915) under opslaget Afrika.

Det gjaldt den religiøse faktor, som spillede en stor rolle på det afrikanske kontinent. Hvor de europæiske lande i 1600- og 1700-tallet havde drevet slavehandel ved at importere sorte fra Afrika til Amerika uden moralske tømmermænd, så greb den dårlige samvittighed europæerne i 1800-tallet. I mellemtiden var slavehandel nemlig blevet et odiøst (tarveligt, mistænkeligt) erhverv. Da man i Europa samtidig hørte grufulde (og overdrevne) beretninger om de indfødtes skikke og traditioner i kolonierne (fx kannibalisme), mente europæerne, at nu måtte man belære den uciviliserede og

åndeligt tilbagestående afrikaner eller asiat om humanitet (=menneskekærlighed). Mange hvide missionærer forsøgte i denne periode derfor ikke bare at vinde nye landområder, men ogsaa at vinde nye sjæle.

Endvidere spillede racetænkningen en meget stor betydning i slutningen af 1800-tallet. Det var en opfattelse, der var blevet bredt med Charles Darwins værk om "Arternes oprindelse" fra 1859. Darwin havde i denne bog forsøgt at bevise at "kampen for tilværelsen skyldtes de stærkes overlevelse". Når disse dyrear-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

ter var gået under i løbet af historien skyldtes det naturens iboende logik. Der eksisterede en "konstant kamp" mellem arterne og de svageste arter ville gå under og kun de stærkeste ville overleve. Langsomt men sikkert i forskellige trin ville de arter, der ville overleve, være dem der bedst kunne tilpasse sig omgivelserne og erhverve de bedste arveegenskaber for fortsat overlevelse.

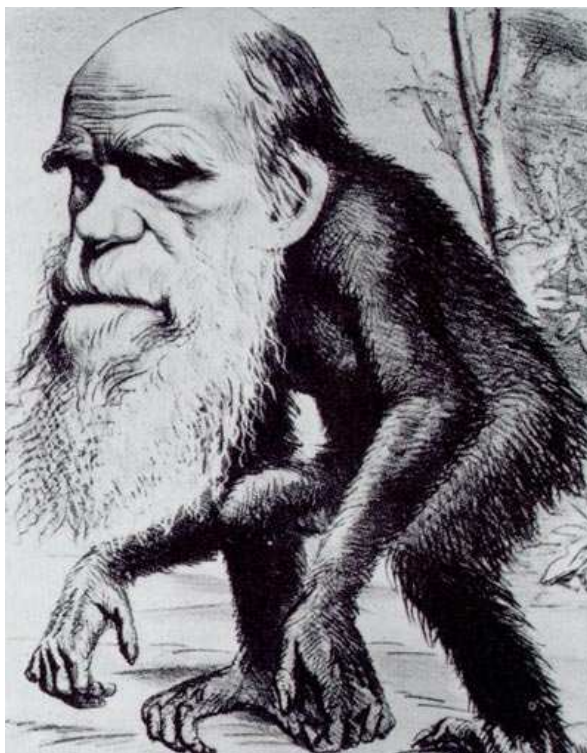
Hele denne *biologiske* teori blev misforstået af mange derhen, at den også måtte gælde i et samfundsmæssigt perspektiv, hvorfor den også kaldes den social-darwinistiske opfattelse. Denne opfattelse mente, at når europæerne nu kunne underlægge sig hele verden måtte det skyldes, at den europæiske race var den asiatiske og især den afrikanske race overlegen. Men desuden måtte det også forstås ud fra Darwins teorier sådan, at de stærke nationer havde en pligt til at udbrede sig over hele jorden, for at deres folk kunne overleve. De undertvungne folk måtte finde sig heri, da det jo var naturens lov, at den bedst egnede nation måtte sejre, de andre måtte gå til grunde.

Forudsætninger for imperialismen

Ovenfor gennemgik vi de vigtigste årsager til imperialismen, men væsentligt er også om forudsætningerne er til stede.

Nedenfor vil blive beskrevet en række af de betingelser som var til stede under imperialismen, men som næppe kan betegnes motiverne eller årsagerne til kampen om kolonier i slutningen af 1800-tallet.

Af forudsætninger må frem for alt angives en **europæisk teknologisk overlegenhed**. Vi har tidligere været inde på englændernes to besøg i Kina i henholdsvis 1793 og 1840 (se s. 4), hvor det lykkedes englænderne med en lille - men teknisk overlegen - flåde at slå kineserne i 1840. Frem for alt var den europæiske våbentechnik milevidt foran de tilbagestående indfødte i kolonierne. I 1870'erne begyndte de europæiske magter at benytte bagladegeværer med sideladning - senere magasin. Det gjorde det muligt at

Charles Darwin (1809-82) i en samtidig karrikatur hvor han sammenlignes med aben som han mente mennesket nedstammede fra. Darwins hypotese berøede på, at arterne udvikledes ved hjælp af den *naturlige selektion*. En opfattelse, der vakte enorm furore efter hans bog "The Origins of the Species" udkom i 1859 (på dansk "Arternes oprindelse" (1872)). Bogen forkastede den bibelske opfattelse, at mennesket og dyrene som Gudskabte. (BBT)

skyde ti gange så hurtigt og seks gange så langt som de gamle forladegeværer, som man tidligere havde eksporteret til Afrika. I 1880'erne kom også maskingeværet til anvendelse. Med disse våben behøvede kolonimagterne faktisk ikke at anvende særlig mange tropper til at underlægge sig enorme områder.

For det andet havde **de medicinske fremskridt** gjort det lettere for den hvide mand at overvinde sygdomstrusselen i disse områder. I Vestafrika havde dødsraten omkring 1800 ligget mellem 25-75 % for hvide, den faldt til en femtedel i slutningen af 1800-tallet. Dette skyldtes frem for alt frembringelsen af kinin, som er et forebyggende middel mod malaria. Da der også skete andre fremskridt inden for tropemedicin i denne periode, kunne man i 1920 konstatere, at dødsraten for europæere var kun en anelse højere i

Afrika end i Europa.

For det tredje havde de europæiske magter udviklet **en administration**, der virkede med en enorm effektivitet. Et ordentligt kontorapparat i både hjemlandet og i kolonierne med karrieremuligheder for de ansatte med forfremmelser og forflyttelser, gjorde det attraktivt for mange af moderlandets håbefulde unge at tilbringe deres manddomsår i kolonierne..

Henrik Skovgaard Nielsen: Den hvide mands byrde (1982)

Erobringens faser

Det er allerede tidligere nævnt, at europæerne i 1870 sad fast adskillige steder rundt om i verden, og at perioden derefter er karakteriseret af, at europæerne og amerikanerne nu delte resten af verden. Nogle tal belyser dette forhold: I 1800 dækkede Europa og europæiske besiddelser 55% af landjorden. I 1878 67% og i 1914 84,4%

Man kan se forskellige faser i imperialismens periode. Det er klart, at en sådan inddeling i faser vil være diskutabel, og at folk, der levede i samtiden, ikke oplevede perioden som opdelt i faser. ...Den engelske historiker, D. K. Fieldhouse, mener at kunne se følgende faser:

Perioden op til 1882 var karakteriseret af en mangel på imperialistisk begejstring og af, at de erobringer, der rent faktisk blev foretaget i perioden, ikke var led i en større samlet planlægning i de europæiske lande. Når erobring forekom, skyldtes det ofte lokale forhold. Det kunne skyldes, at de europæere, der allerede boede ude i de eksisterende kolonier, ønskede mere land, at de lokale regeringer ønskede at løse grænsespørgsmål af sikkerhedsmæssige grunde, at missionærerne ønskede støtte fra deres hjemlande, eller at man ønskede at udvide den lokale handel.

I mange af tilfældene blev de lokale initiativer sanktioneret af moderlandene, men uden at disse direkte blandede sig, og uden at de europæiske regeringer

ger direkte tog ansvaret. Derfor ser man også i denne periode en række traktater om oprettelse af protektorater, som nok gav en vis politisk kontrol over de indfødtes stater, men ikke besiddelsen af dem. Det mest almindelige var dog en række traktater, som enkeltpersoner afsluttede med indfødte herskere, og som regeringerne oftest garanterede for. De ledende i denne proces var opdagelsesrejsende, handelsfolk, missionærer osv.

Man kan således nok tale om en *uformel*, men ikke en formel imperialism.

Den næste fase 1882 -90 kalder Fieldhouse for *papiropdelingen*. I denne periode gjorde de europæiske regeringer krav på næsten hele Afrika, Sydøst asien og øerne i Stillehavet en ten i form af direkte besiddelse eller som krav om at få området anerkendt som indflydelsessfære. Det var situationen i Afrika, nærmere bestemt i Congo og Egypten, som udgjorde fundamentet for opdelingen, men det var Bismarcks politik, der direkte satte gang i begivenhederne. Bismarck opfattes ikke af Fieldhouse som overbevist imperialist. Han fremsatte sine krav af to grunde: en indrepolitisk: for at opnå politisk støtte i den tysk rigsdag fra de nationalliberale. En udenrigspolitisk: for at have noget at handle med i det europæiske diplomatiske spil.

Bismarcks krav førte til, at de andre europæiske lande straks begyndte at opstille lignende krav på de endnu ikke erobrede områder af Afrika, og den europæiske politik blev præget af, at diplomaterne sad med store verdenskort foran sig og udpegede områder, som de kunne gøre krav på.

Omk. 1890 var der ikke mange områder tilbage, og konsekvensen blev, at *perioden 1890-1914* blev karakteriseret af, at landene for at holde på de områder, de tidligere havde krævet, måtte *besætte og befæste* dem, for at andre ikke skulle kunne gøre krav på dem. Det betød, at de indfødte, som man hidtil havde kunnet kontrollere med traktater og med løfter, nu direkte måtte undertvinges. På den måde blev maskingeværet

Handelsskolen København Nord, Lyngby

symbolet på denne periode, som det store verdenskort havde været det på perioden 1883-90.

Det andet karakteristiske træk i perioden 1890-1914 var den voksende griskhed mellem stormagterne. Der var nu kun en lille del af verden tilbage at slås om. Når stormagterne der for nu ekspanderede, stødte de uundgåeligt sammen med andre stormagter, og det medførte flere gange voldsomme begivenheder, hvor stormagterne var på randen af krig på grund af uenighed om løsningen af kolonistridigheder.

Ideologer, conquistadorer og politikere

Som omtalt karakteriseres perioden ca. 1840-1870 normalt som anti-imperialistisk. Rigtigt er det, at man fra ledende politikere finder en lang række udtalelser, der går imod kolonipolitik. Således skrev den senere kolonitilhænger, Disraeli, i 1862 til en ven: "Disse elendige kolonier, som alligevel bliver uafhængige om et par år, er som møllesten om halsen på os". Bismarck udtalte, at en kolonipolitik var en luksus, som Tyskland ikke havde råd til: «En kolonipolitik ville for os være det samme som polske adelsfamilier, som nok har zobelpelse, men ingen skjorter.

Fra ca. 1870 begyndte imidlertid en lang række skribenter i europæiske lande at forsøge at påvirke den offentlige mening og politikerne til en mere positiv indstilling over for kolonierne.

Ideologerne

Disse ideologer var en broget samling: geografer, geologer, opdagelsesrejsende, journalister, missionærer og historikere, som mente, at deres hjemlande ville få en strålende fremtid, hvis de sikrede sig oversøiske besiddelser.

I England var debatten i 1860'erne præget af *den separatistiske bevægelse*, som - ud fra Adam Smiths liberalistiske tanker - mente, at England burde afvikle sit kolonirige, da dette i praksis havde vist sig at medføre stærke indskrænkninger i frihandelen. Moderlan-

dene forsøgte nemlig at monopolisere handelen på kolonierne ved love, som forbød andre lande at handle med det pågældende lands kolonier. Desuden blev landet i slutningen af 1860'erne ramt af en af de periodiske erhvervskriser, som man kan se op gennem 1800-tallet, og som medførte stor arbejdsløshed og emigration.

Det var på denne baggrund, at de engelske ideologer kom til at skrive. Blandt de ledende var *Charles Dilke*, som i 1866-67 foretog en jordomrejse, og som i en bog om denne rejse beskrev fordelene ved et "Greater Britain", i en bog med denne titel.

Imperietilhængerne gik på dette tidspunkt blot ind for en styrkelse af båndene til de eksisterende kolonier, men senere svingede opfattelsen over til at blive ekspansiv, dvs. man ønskede nye områder inddraget. Dette kulminerede i slutningen af 1890'erne i den voldsomme chauvinisme, som kaldes »jingoisme», som skyllede hen over landet. Ordet imperialism blev nu positivt. Det udtrykte angelsaksisk fællesskab, solidaritet, ret til udvidelse af det britiske rige, en beslutning om ikke at give efter for andre landes økonomiske krav, og et ønske om økonomisk vækst, selv om det gik ud over andre. Det var i dette klima, at digteren *Rudyard Kipling* skrev sit berømte og - nok med urette - berygtede digt, «Den hvide mands byrde».

Lignende ideologiske tendenser genfindes på kontinentet. Således skrev den tidligere tyske missionær *Friedrich Fabri* i 1879 bogen "Bedarf Deutschland Kolonien"?, hvori han - der tidligere havde været udsendt af et tysk missionselskab - argumenterede stærkt for en tysk kolonipolitik. En amerikansk historiker bemærker spydigt: «Han [Fabri] omvendte sandsynligvis flere tyskere til imperialismen end afrikane-re til kristendommen.»

USA var som stat dannet i opposition til et europæisk moderland, og landet var i mange år helt optaget af ekspansionen mod vest hen over det amerikanske fastland. Den ideologi, der lå bag dette, var nok eks-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

pansiv, men samtidig - på baggrund af landets historiske erfaringer - vendt mod europæisk kolonialisme. Dette var også kommet til udtryk i Monroedoktrinen fra 1823. Det var derfor først ret sent, i 1890'erne, at amerikanerne fremkom med direkte imperialistiske teorier. ...

Conquistadorerne

Efter Columbus's opdagelse af Amerika kom der en lang række spaniere i hans fodspor under anførsel af "conquistadorer", dvs. professionelle erobrere som for eksempel Cortés i Mexico og Pizarro i Inkariget. Disse folk blev kendt for deres brutalitet over for de indfødte.

Også den periode, vi beskæftiger os med, ca. 1870-1914, havde sine conquistadorer. Erobringerne foregik naturligvis forskelligt fra område til område, men alligevel var der træk, som i begyndelsen gik igen i mange af tilfældene: Man opsøgte de indfødte herskere eller høvdinge og fik med dem afsluttet traktater, hvorved de hvide fik tilstået visse rettigheder over de indfødtes områder mod at give gaver og løfter.

De folk, der drog ud, kunne ikke altid finansiere det hele selv, og derfor blev der i de forskellige lande organiseret selskaber, som kunne fremskaffe den fornødne kapital. Det blev i første omgang disse selskaber, som kom til at stå for koloniseringen ved at udsende folk, som afsluttede traktaterne med de indfødte. Først senere gled initiativet over til de respektive landes regeringer, som da greb direkte ind i områderne med militærmagt. Regeringerne blev dog ofte indirekte indblandet ret tidligt, idet de private selskaber søgte at få koncessioner fra deres hjemlandes regeringer, dvs. en formel tilladelse til at udnytte de landområder, som de kunne få adgang til ved aftaler med de indfødte. Samtidig garanterede staten for, at andre selskaber ikke opnåede de samme rettigheder i det pågældende område.

En stor rolle i denne sammenhæng spillede *missio-*

Cecil Rhodes var en ihærdig engelsk-sydafrikansk diamantjæger som var hovedmanden i den britiske ekspansion i Afrika, hvor landet Rhodesia (i dag Zambia og Zimbabwe) blev opkaldt efter ham. Tegningen viser Rhodes' drøm om at anlægge en telegraflinje fra Cairo til Kapstaden. Cecil Rhodes var grundlæggeren af den dag i dag verdens største diamantfirma, De Beers. Rhodes var inkarneret imperialist og overbevist om de engelsktalendes folks overlegenhed herunder også amerikanere. Han oprettede bl.a. en legatfond til alle engelsktalende, der kunne studere på de fineste britiske universiteter og lære om den britiske civilisations overlegenhed. Den tidligere amerikanske præsident Bill Clinton — der kom fra fattige kår - fik finansieret sine universitetsstudier på Oxford med et Rhodes' scholarship. (BBT)

nære, som kom til at være katalysatorer for kolonialismen på flere måder: de vakte interesse for de fremmedartede lande, når de kom hjem og fortalte om deres oplevelser og opfordrede andre til at tage ud og opfylde deres kristne missionsforpligtelse. Ofte måtte de bede om beskyttelse fra deres moderlande, når de kom i vanskeligheder på stedet, og moderlandene brugte i de senere faser af imperialismen ofte overgreb på missionærer som påskud for indgreb, således som man for eksempel så det ved Tysklands indgriben over for Kina i 1897, hvor tyskerne sikrede sig Jiaozhou efter at to missionærer var blevet dræbt.

Handelsskolen København Nord, Lyngby

Kendtest blandt conquistadorerne i Afrika er nok englænderen *Cecil Rhodes*, som kom dertil i 1870. Også den belgiske kong *Leopold* opnåede store rigdomme i Afrika.

Politikerne

Europæiske politikere var gennem hele perioden på forskellig vis indblandet i koloniale annekationer - i begyndelsen indirekte, senere mere direkte, men det er karakteristisk, at de først ret sent fremkom med deres forsvar for den førte politik og hermed for deres kolonialistiske program.

I den første fase af imperialismens tidsalder bestod deres indsats i afgivelsen af koncessioner til forskellige handelsselskaber, hvorved de afgav garantier til disse selskaber. I den anden fase, efter 1882, blev kolonierne inddraget i den europæiske storpolitik og blev emnet for en række konferencer. Hermed blev politikerne og diplomatiet for alvor involveret, ligesom det også var i denne periode, at diskussioner om kolonispørgsmål dukkede op i de europæiske parlamenter og ved valgkampene.

I Frankrig blev kolonipolitikken i 1880'erne et vigtigt stridspunkt i det politiske liv. I 1870'erne var den udenrigspolitiske debat præget af nederlaget til Tyskland i 1870-71 og af mulighederne for at få revanche herfor. Politikerne var i denne situation bange for, at en kolonipolitik ville dreje folks øjne «bort fra Vogeserne» dvs, de til Tyskland tabte områder, men fra ca. 1880 dukkede spørgsmålet op og førte til kraftige politiske meningsudvekslinger.

Det tyske samfund var inde i en voldsom industriel udvikling, og dette i forbindelse med propaganda fra kolonitilhængernes side og den almindelige europæiske storpolitiske situation fik *Bismarck* til at handle i 1884-85.

I de følgende år indgik spørgsmålet i den tyske politiske debat, især under Wilhelm 2. Kejseren og hans rådgivere, bl.a. kansleren 1900-09, *Bernhard von Bülow* forsøgte at føre en ekspansionistisk udenrigspoli-

tik, idet man med krav om "en plads i solen" ligesom andre europæiske stormagter blandede sig i situationen i Østafrika, Mellemøsten og især i det fjerne østen.

I 1880'erne og begyndelsen af 90'erne havde man set spirene til en amerikansk imperialistisk politik, idet amerikanske politikere havde blandet sig i forhold uden for det nordamerikanske kontinent, for eksempel på Hawaii, og man så i partiprogrammerne en begyndende imperialistisk tankegang. Politisk slog imperialismen først igennem for alvor i 1898 med angrebet på Cuba og Filippinerne. Denne politik blev senere fulgt op, enten direkte ved militær indgriben, eller indirekte ved økonomisk pression, dollarimperialisme...

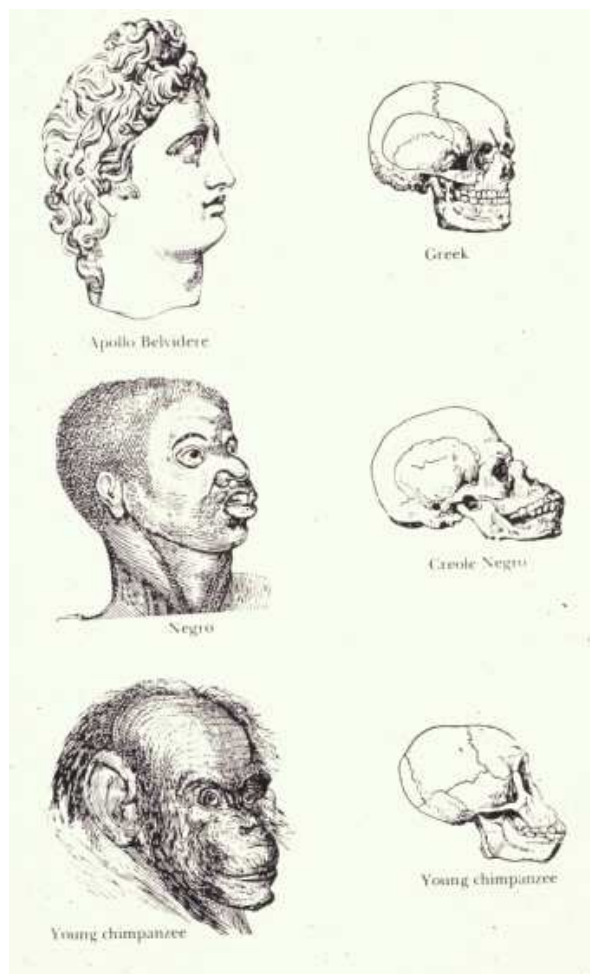
En ledende skikkelse i den amerikanske imperialistiske politik var *Theodore Roosevelt*, som selv havde deltaget i den spansk-amerikanske krig på Cuba og havde opnået en stor folkelig popularitet. I 1901 blev han præsident og kom derved stærkt til at præge den amerikanske imperialistiske politik. Efter en af hans taler kaldes denne politik «den store stoks politik» og den fik et prægnant udtryk i hans fortolkning af Monroe-doktrinen, "The Roosevelt Corollary" i 1904. Heri erklærede Roosevelt, at eftersom det ifølge Monroe-doktrinen var forbudt for de europæiske magter at intervenere på den vestlige halvkugle, måtte USA gøre dette for at opretholde orden i dette område, hvis det blev nødvendigt.....

Kultur og race

(Thomas H Eriksen og Torunn A Sørheim : *Kulturforskelle* (2. udg. 2006, s. 41 – 43)

For hundrede år siden var det normalt at tale om forskelle mellem menneskegrupper ved at inddele menneskeheden i »racer«. Datidens forskere opererede ofte med fire hovedracer: Den kaukaside (europæere), den mongolide (østasiater og indianere), den negride (afrikanere) og den australide (australisk urbefolkning) samt et varierende antal underracer. Det blev påstået, at forskellene mellem disse racer medførte forskelle i personlighedstype, og mange mente faktisk i ramme alvor, at sorte mennesker fra naturens side var mere sensuelle og mindre logiske end hvide mennesker. Denne tankemåde er nu forældet, og der findes næppe forskere, som i dag bruger racebegrebet for at tale om forskelle mellem mennesker.

Der er især tre grunde til at forskningen har måttet give afkald på race- begrebet, selv om begrebet stadig er i brug i andre sammenhænge. For det første har der altid været så stærk opblanding mellem menneskegrupper, at enhver grænsedragning mellem »racer« vil få et præg af tilfældighed. For det andet er variationen i en gruppe i mange henseender større end den systematiske variation mellem grupperne, også når det gælder ydre træk som feks. højde. For det tredje har det vist sig, at de fenotypiske (udseendemæssige) træk, der dannede grundlaget for begrebet race, var tilfældigt valgte og byggede på ideologiske forestillinger om, hvad der var væsentligt. Nu er det imidlertid sådan, at det kun er en mikroskopisk del af det menneskelige genetiske materiale (arvestof), som styrer hårfarve og -konsistens, hudfarve og ansigtstræk, som raceteoretikerne fokuserede på. Andre gener, der styrer andre medfødte træk, varierer på helt andre måder end disse. Med andre ord: Havde raceteoretikerne været mere interesserede i at studere feks. medfødte

Tegning fra 1800-tallet, der skal vise, at den afrikanse race (den negroide race) ligger et sted mellem den kaukasiske (europæiske) og chimpansen.(BBT)

anlæg som skizofreni, allergier, højde, logisk problemløsning eller forekomsten af kropshår, ville inddelingen af menneskeheden i racegrupper have været en hel anden end den som var populær i Viktoriatiden. Kategorien »høje« mennesker ville have indeholdt medlemmer fra alle fire »racer«; det samme havde været tilfældet for kategorien »intelligente« mennesker. Sådanne inddelinger ville faktisk have været lige så »uvidenskabelige« som andre inddelinger — dvs.: De ville have været lige så tilfældige.

Begreberne om racer er altså forældede i videnskaben. De er derimod højst levende som *folkelige opfattelser* i mange samfund i verden. Når vi forsker om race i naturvidenskaben, forsker vi derfor i kulturelle forestillinger, der går ud på at der findes racer og som er med til at forklare, hvorfor folk fra forskellige him-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

melstrøg er forskellige. Disse opfattelser, der ofte kaldes racistiske, går ud på, *at forskellige folkeslag har forskellige personlige egenskaber, og at dette helt eller delvis skyldes medfødte forskelle.*

Det er ikke vanskeligt at argumentere mod sådanne synspunkter, det vanskeligste ved at tilbagevise dem består i at påvise, at det der går for at være racemæssigt har at gøre med kultur, altså at det tilsyneladende medfødte i grunden er tillært. Hvis nogen feks, tror, at sorte mennesker »har rytme i blodet«, ville det være enkelt at påvise, at deres rytmesans er en del af kulturen og ikke noget de er født med. En person med danske forældre, der voksede op i et arbejdermiljø på Trinidad eller i en afrikansk storby, ville nok uden større problemer udvikle den samme rytmesans som indfødte fra Trinidad eller afrikanere. På samme måde er det gang på gang påvist, at grunden til at sorte børn i USA får færre point ved IQ-tests end hvide børn er, at de generelt lever i et miljø, der virker mindre stimulerende på den type intelligens, sådanne tests måler, end de hvide børn. Forskellene handler altså om kulturforskelle mellem hvid middelklasse og sort arbejderklasse, ikke om medfødte forskelle mellem hvide og sorte. IQ-testene, som hævdes at måle »medfødt intelligens«, er naturligvis udviklet af hvide amerikanere med middelklassebaggrund. Og når indvandrerbørn gennemsnitligt klarer sig dårligere end danske børn i skolen, er der ingen grund til at tvivle på, at det har at gøre med andre faktorer end medfødt intelligens.

Der findes også eksempler på, at hele befolkninger er blevet genetisk udskiftet uden at kulturen er forandret i nævneværdig grad. Der findes f.eks. indianske folkeslag i Mellemamerika, såkaldte *Garfunas*, der ser ud som afrikanere og som altså *genetisk* nedstammer fra afrikanere, men *kulturelt* nedstammer fra indianere. Det er heller ikke vanskeligt at finde eksempler på lignende fænomener fra vort eget kulturelle miljø. Mange danskere nedstammer genetisk fra eller biologisk fra bønder, men nedstammer kulturelt fra de borgerlige bykulturer på det europæiske kontinent. Hvad

Foto fra sydstatene, USA, 1943.

med børn af indvandrere? I mange tilfælde kan man nok sige, at de genetisk nedstammer fra feks. asiatiske bønder, mens de kulturelt nedstammer fra moderne vestlige bysamfund.

Hvis vi taler om racer, kan vi altså ikke henvise til et videnskabeligt begreb. Troen på, at der findes racer, er en del af nogle kulturer og ikke af andre....

Søren Mørch: Den hvide mand og hans byrde

(*Den ny Danmarkshistorie, 1982, s. 262-264*)

Før genopdagelsen af Mendels arvelighedsteori i de første år af 1900-tallet, var den almindeligt udbredte arvelighedslære den såkaldte "pangenesisteori". Efter den antog man at ethvert af legemets organer afgav ganske små bestanddele - kim - der samledes til henholdsvis sæd- og ægceller, som igen udvikledes til nye individer. Derved mente man at kunne forklare, hvordan det kunne være at afkom lignede forældrene.

Eftersom disse kim stadig dannedes, måtte man antage at afkommet arvede forældrene i den tilstand, i hvilken de befandt sig umiddelbart forud for undfangelsen. En konsekvens af teorien blev derfor, at erhvervede egenskaber nedarvedes. På tilsvarende måde som man så det ved forædlede plante- og husdyrracer, ville særligt begavede eller særligt dannede forældre være i stand til at videregive deres talenter og andre værdifulde træk til deres børn gennem arv. Omvendt mente man også at kunne påvise, hvorledes visse slægter gennem flere generationer havde belemret verden med forbrydere, åndssvage og prostituerede, og man fandt det godtgjort, at også laster og kriminelle tilbøjeligheder blev nedarvet.

En nærliggende konsekvens af denne arveligheds-

teori var, at hele folkeslag rummede biologisk betingede forskelle som blev videregivet i folkets arvemasse. På den måde blev det muligt at give en (natur) videnskabelig begrundelse for de forskelle, man mente at kunne iagttage mellem de forskellige menneskeracer og folkeslag.

Danskerne tilhørte den hvide race og inden for den igen den nordeuropæiske eller germanske, som måtte antages at være den bedste og mest værdifulde af alle menneskeracer. Øverst stod englænderne, der havde skabt et imperium »hvor solen aldrig gik ned», som havde opfundet dampmaskinen og frembragt et geni som Darwin. De havde hævet den menneskelige race gennem stadige fremskridt og stod derfor som det højest udviklede folk. Danskerne betragtede sig vel ikke som helt på højde med englænderne, men var i kraft af den høje folkeoplysning og den protestantiske kristendom dog bestemt at anse for civiliserede. Også vi havde påtaget os ansvaret for primitive, farvede folk som grønlandere og negre, og også vi gjorde - om end i mindre omfang end englænderne - vor indsats for at løfte dem op til samme niveau som vort.

Den gule race befandt sig på et særligt stadi af permanent barnlighed. Kineserne, japanerne og lignende racer fik lige så lidt som børn f.eks. skægvækst, og de havde ej heller vist sig i stand til at udvikle en logik

1901. Det var almindeligt at importere farvede mennesker i skibenes lastrum og udstille dem side om side med menneskeaber i Europas zoologiske haver. Denne tamilske familie i Københavns Zoo fik kun kost og logi i havens indhegnede inderlejr, og når nyhedens interesse var faldet i løbet af sommeren blev "de vilde" sendt videre for at gøre plads til andre stammer.

Handelsskolen København Nord, Lyngby

eller en etik. Den gule mand henfaldt ligesom børn, der kunne give sig til at mishandle dyr, let til grusomhed uden egentlig at være ond. Gule folkeslag var ikke modne til at leve i højere samfundsordener og var derfor styret af despoter. Deres samfundøkonomi og produktions- måde var som påvist af Karl Marx ”asiatisk”, dvs. laverestående end den kapitalistiske.

Grønlænderne, der ansås for gule, holdtes da også i reservat til 1933. De havde ingen stemmeret og man mente ikke de ville være i stand til at udvikle noget erhvervsliv inden for en overskuelig fremtid. Det skyldtes ikke de geografiske eller klimatiske forhold i landet, men at befolkningen ansås for at være for barnlig og primitiv.

Den laveststående race var dog den sorte. Negrene kunne ikke som mongolerne sammenlignes med børn, men snarere med aber, hvem de da også antoges at ligne af udseende. De var ude afstand til at udvikle noget åndsliv, idet de fuldstændig hengav sig til deres drifter, navnlig var de seksuelt hyperaktive og særligt potente. Eftersom de var ude afstand til at tøjle deres liderlighed, kunne de ikke udvikle nogen egentlig statsdannelse, selv ikke asiatiske despotier. Der fandtes kun et par selvstændige negerstater før 1950. Den hvide mand havde derfor store forpligtelser i retning af at holde styr på de forskellige vilde, sorte folkeslag og føre dem frem mod en mere civiliseret tilstand, så vidt det lod sig gøre.

Da Danmark i 1916 solgte De dansk-vestindiske Øer til USA holdt man folkeafstemning om sagen i Danmark, men ikke blandt de vestindiske negre. Man havde indtryk af at de sorte gerne ville tilhøre amerikanerne, så det var ikke af frygt for at få overdragelsen forkastet, men den radikale regering har som andre danskere ment, at de sorte var for primitive til at have nogen kvalificeret mening om deres politiske tilhørsforhold.

Forestillingerne om den hvide mands byrde og forpligtelse i kraft af arvelig betinget, biologisk overlegenhed, lå i glidende forlængelse af de tidligere tiders

tro på de kristne folks særlige fortrin og forpligtelse til at udbrede deres religion til hedningene. Hvad der før havde været forankret i troen blev nu forankret i naturen. Det samme hierarki lod sig opretholde, hvad enten man så på religion eller race - de asiatiske folkeslags religion var lige så barnlig som deres race, da man fik den sag beskrevet. Negrene var Lige dyriske i deres hedenskab som de viste sig at være, da man fik deres hjernevægt registreret. Jøderne ansås for lige troløse og griske, hvad enten man hæftede sig ved, hvordan de i sin tid havde behandlet Guds søn, eller ved, hvordan de afskrev sig folk og fædreland.

Opfattelsen af hvor danskerne var placeret i forhold til andre racer og folkeslag, nemlig som hvide med dertil hørende særlige forpligtelser, vedblev at være levende også efter 2. Verdenskrig. Det mest konkrete udtryk for denne opfattelse kan ses i behandlingen af tidligere koloniområder. Da Grønland fra 1953 blev en del af riget, gik projektet ud på at hæve, løfte, forbedre, tilpasse og de der skulle udsættes for denne opadgående bevægelse var altid grønlænderne. Nøjagtig den samme indstilling, om end i mindre bekostelig form, blev i løbet af 1950erne lagt for dagen over for andre folk af ikke-hvid afstamning. De skulle laves om på forskellig vis - have færre børn, have en anden levemåde, producere anderledes osv. Danskerne blev flinkere og flinkere til at lære sig udenlandsk - man henvendte sig som en selvfølge til de forskellige arter af underudviklede på engelsk. Tanken om at danskere skulle lære sig arabisk, kinesisk, japansk eller andre asiatiske eller afrikanske sprog, forekom grotesk. End ikke diplomater eller journalister, der optrådte som eksperter, gjorde sig den ulejlighed at lære sig sproget hos det folkeslag de var eksperter i. Ingen drømte heller om, at de velskolede udsendte danskere i Grønland skulle lære sig grønlandsk - det var og er derimod en selvfølge at grønlændere alle som én lærte dansk, og dét selv om de kun fik den nødtørftigste 7-årige skolegang.

Adam Hochschild : Kong Leopolds arv (2001)

I TAKT med at E. D. Mord, Roger Casement og deres forbundsfæller fangede Europas opmærksomhed med beretningerne om det holocaust der foregik i det centrale Afrika, bragte aviser og blade billeder af nedbrændte landsbyer og lemlæstede menneskekroppe, og missionærvidner talte om affolkningen af hele distrikter. Når man ser disse skriftlige og fotografiske dokumenter i dag, rejser de et afgørende spørgsmål: Hvor mange menneskeliv kostede Leopolds Congo? Dette er et godt tidspunkt til at gøre et ophold i vores historie og finde et svar.

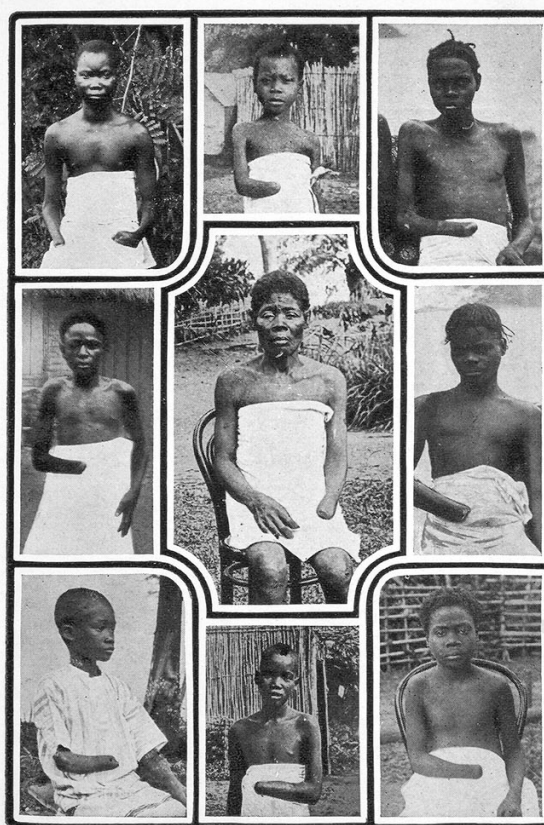
Det er ikke noget enkelt spørgsmål. For det første kan der i dette tilfælde ikke opstilles skarpe grænser omkring historien, som der kan hvis vi eksempelvis spørger hvor mange jøder nazisterne sendte i døden mellem 1933 og 1945. Kong Leopold II's personlige État Indépendant du Congo eksisterede officielt i treogtyve år fra og med 1885, men mange congolesere var allerede døde af unaturlige årsager da den periode begyndte, og vigtige dele af kongens udbytningssystem varede ved i mange år efter at det officielt var bragt til ophør. Højkonjunkturen for gummi, årsagen til den værste blodsudgydelse i Congo, begyndte under Leopolds styre i midten af 1890'erne, men den fortsatte i adskillige år efter at hans enmandsregime var slut.

Desuden var myrderiet i Congo strengt taget ikke noget folkedrab, selvom det hvad omfang angår godt kunne kaldes det. Congostaten forsøgte ikke med fuldt overlæg at udrydde én bestemt etnisk gruppe fra jordens overflade. Leopolds mænd var i stedet, ligesom de slavehandlere der udplyndrede Afrika i århundreder før dem, ude efter arbejdskraft.

Hvis millioner af mennesker døde i forbindelse med at finde og anvende den arbejdskraft, var det blot

en biomstændighed. Det var de færreste embedsmænd der førte regnskab med noget i deres øjne så ubetydeligt som afrikanske liv. Derfor kræver det et anseligt historisk detektivarbejde hvis man i dag skal give et bud på antallet afdøde.

Når der er tale om en befolkningsreduktion i denne målestok, skyldes tabet som oftest en blanding af tal fra en eller flere af fire tæt forbundne årsager: (1) drab; (2) langvarig udsættelse for sult, kulde og udmattelse, (3); sygdom; og (4) et drastisk fald i fødselstallet, I den værste tid i Congo, den lange periode hvor gummi- handelen florerede, kom det til overflod fra alle fire.

FROM PHOTOGRAPHS, CONGO STATE

“The pictures get sneaked around everywhere.”— Page 40.

Congolesiske børn med afhuggede hænder. Hvis congoleserne ikke levede op til de fastsatte gummi-kvoter skulle de som straf slås ihjel. For at sikre sig at soldaterne ikke spildte ammunition (f.eks. ved at skyde dyr), stilledes som betingelse at de huggede hænderne af de afdøde, hvorefter der udbetaltes hyre for antallet af afhuggede hænder. Som billedet viser blev dette groteske aflønningssystem groft misbrugt. (BBT)

Handelsskolen København Nord, Lyngby

1. Drab. Selvom direkte drab ikke var den væsentligste dødsårsag i Leopolds Congo, var det den bedst dokumenterede. Når en landsby eller et distrikt ikke var i stand til at opfylde sin gummikvote eller satte sig til modværge over for regimet, dræbte Force Publique-soldater eller „vagtfolk” fra gummiselskaberne alle, de kunne finde. De gange hvor et øjenvidne ved et tilfælde kom forbi en bunke skeletter eller afhuggede hænder og skrev en stadig eksisterende rapport om det, repræsenterer naturligvis kun en lille andel af de massakrer der blev begået, kun nogle ganske enkelte gnister fra en ildstorm.

Listen af dokumenterede massakrer er endeløs. Territoriet flød med lig, undertiden bogstaveligt. Hvor en flod strømmer ud i Tumbasøen, skrev den svenske missionær E.V. Sjöblom, „så jeg ... døde kroppe flyde i vandoverfladen med den højre hånd skåret af, og da jeg kom tilbage, fortalte officeren mig hvorfor de var blevet dræbt. Det var på grund af gummiet. ... Da jeg krydsede floden, så jeg nogle døde kroppe der hang ned i vandet fra nogle grene. Da jeg vendte ansigtet bort fra det forfærdelige syn, sagde en af de indfødte korporaler som fulgte os: ‘Åh, det dér er ingenting. Jeg vendte hjem fra en kamp for nogle få dage siden og gav den hvide mand 160 hænder, og de blev kastet i floden.’”

Det var ikke kun missionærer og besøgende der dokumenterede massebordene. Mange Force Publique-officerer førte forbavsede åbenhjertige dagbøger om den død og ødelæggelse de efterlod sig ...

2. *Langvarig udsættelse for sult, kulde og udmattelse.* Efterhånden som nyheden om terroren spredte sig, flygtede mange hundrede tusinde mennesker fra deres landsbyer. Som hævn tog soldater ofte deres husdyr og afbrændte deres hytter og afgrøder, hvilket berøvede dem føden. Dette var et indarbejdet handlingsmønster selv før gummiopsvinget, da Leopolds soldater primært var på jagt efter elfenben, og efter bærere og proviant til sig selv. En svensk løjtnant beskriver et

Kong Leopold II. Den belgiske konge der ejede *Fristaten Congo* som sin egen personlige ejendom indtil 1908. Da engelsk og amerikansk presse efter århundredeskiftet begyndte at berette om uhyrlighederne i Congo måtte kongen give afkald på Congo, der blev overdraget til den belgiske stat.

plyndringstogt af den art i 1885 i distriktet omkring Congoflodens nedre vandfald: „Da vi nærmede os, opstod der en farlig tumult i landsbyen. De indfødte ... blev fuldstændig overrumplede. Vi kunne se dem samle hvad de nu kunne af deres ejendele og derpå stikke af for at flygte dybt ind i junglen. ... Før jeg forlod stedet, lod jeg landsbyen plyndre for det store antal geder, høns og ænder som befandt sig dér. ... Derpå forlod vi landsbyen og trak os tilbage til et bedre sted for at tage os vores middagshvil.”

Når landsbyboerne flygtede fra disse patruljer, skete det at de efterlod små børn af frygt for at deres gråd ville afsløre deres skjulesteder. Som konsekvens heraf sultede mange børn ihjel. En lille del af befolkningen, som var så heldig at bo i nærheden af de congolesiske grænser, flygtede ud af landet. Omkring 30.000 flygtninge, anslog Frankrigs koloniguvernør, var søgt ind på fransk territorium i perioden frem til år 1900. Andre flygtede til engelsk territorium, selvom nogle af dem druknede i Luapulafloden som udgjorde en del af grænsen ind til det engelskejede Nordrhodesia. Men for de fleste mennesker var der ingen andre steder at flygte hen end dybt ind i regnskovene eller sumpene, hvor der ikke var mulighed for at få tag over hovedet og kun fandtes meget lidt føde. Den amerikanske lejesoldat Edgar Canisius så flygtninge der som et resultat af hans brændte jords taktik „boede som vilde dyr i skoven og levede af rødder, myrer og andre insek-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

ter.” En af William Sheppards presbyterianske missionærkolleger skrev i 1899: „Alle indbyggerne i landsbyerne flygter ud i skoven når de hører at Force Publique-officererne er på vej. I nat her midt i regntiden inden for en radius af 120 kilometer fra Luebo, er jeg sikker på at det vil være lavt sat at sige at 40.000 mennesker, mænd, kvinder og børn sammen med de syge sover ude i skoven uden tag over hovedet.” Utalige tusinde mennesker, kvinder, børn og gamle, døde som gidsler. Soldater holdt dem spærret inde i jordindhegninger, ofte i lænker, og gav dem kun lidt eller intet at spise indtil mændene i deres landsby kom med den krævede mængde gummi - noget der kunne tage uger. I en af disse lejre døde mellem tre og ti fanger om dagen i 1899.

3. *Sygdom.* Ligesom i tilfældet med decimeringen af Amerikas indianere dræbte diverse sygdomme langt flere congolesere end kuglerne gjorde. Europæerne og de afro-arabiske slavehandlere medbragte mange sygdomme til det indre af Afrika, sygdomme som indtil da havde været ukendte dér. De lokale beboere kunne ikke nå at opbygge et immunforsvar - som de stort set havde over for malaria, for eksempel. Både nye og gamle sygdomme spredte sig med stor hast, fordi et umådeligt stort antal congolesere nu blev tvunget til at rejse over store afstande: Som mænd der var tvangsudskrevet som bærere eller til at arbejde om bord på dampere (en stor båd krævede et sted mellem tyve og tres brændehuggere) eller som soldater der var blevet presset ind i Force Publique. De mest berygtede dræbersygdomme var kopper og sovesyge, selvom mindre dramatiske lunge- og tarminfektioner også kostede mange menneskeliv.

Kopper havde i århundreder været endemisk langs kysten i dele af Afrika, men de store befolkningsbevægelser i den imperialistiske tidsalder spredte sygdommen til det indre af kontinentet og efterlod landsby efter landsby fuld af døde kroppe. En kubakonge - efterfølgeren til ham der havde budt William Shep-

pard velkommen i kongeriget - døde af sygdommen. Kopper fremkaldte en særlig frygt. Afrikanerne kaldte den „sygdommen fra oven” eller „himlens sygdom”, fordi den skrækindjagende sygdom ikke lod til at komme fra nogen kendt kilde. En rejsende i Congo kom forbi en forladt by hvor en fem meter lang kvælerslange gjorde sig til gode med ofre for kopperne, og en anden hvor gribbene havde frådset så meget at de var ude afstand til at flyve.

Sovesygen spredte sig også med dødbringende virkning op langs floderne. Alene i 1901 skønnes en halv million congolesere at være bukket under for den. Sygdommen fremkaldes af en parasit som først overføres via stik af den pinkstribede tsetseflue. Denne er på størrelse med en hesteflue og har en karakteristisk, høj summen når den flyver. Når først infektionssygdommen har ramt mennesker, er den yderst smittefarlig. Den kan forårsage feber, hævede lymfekirtler, en besynderlig hunger efter kød og en overfølsomhed for kulde. Til sidst optræder den umådelige sløvhed der har givet sygdommen dens navn.

4. *Drastisk fald i fødselstallet.* Det kan næppe overraske at når mænd blev sendt ud i skoven for at lede efter gummislyngplanter i ugevis ad gangen, år efter år, og når kvinder blev holdt som gidsler og sultet halvt ihjel, så blev der født færre børn. En katolsk missionær som igennem mange år arbejdede i Lake Mai Ndombe-distriktet, et af de større gummiområder, bemærkede dette mønster. Da han ankom i 1910 blev han overrasket over det så godt som totale fravær af børn i alderen mellem syv og fjorten, selvom der var mange børn i alle andre aldre. Dette angiver præcist årene fra 1896 til 1903 - hvilket er den periode hvor gummikampagnen befandt sig på sit højeste i distriktet. Et vidne i et nærliggende område på netop denne tid var Roger Casement, i færd med at gennemføre sin undersøgelsesrejse. Han anslog at befolkningstallet var faldet med tres procent og skrev at „den resterende del af indbyggerne for manges

Handelsskolen København Nord, Lyngby

vedkommende først nu er ved at vende tilbage til deres ødelagte eller forladte landsbyer. ... En lavere fødselsprocent formindsker befolkningen. ... Kvinder nægter at føde børn og kender til midler, så de undgår at blive gravide. Som grund angiver de at hvis 'krig' skulle ramme en kvinde der er 'stor med barn' eller med et spædbarn at bære rundt på, vil 'hun' ikke være så god til at løbe sin vej og gemme sig for soldaterne." En del af befolkningsnedgangen i Congo var med andre ord en følge af at familier, der var terroriseret og revet fra hinanden af gummikampagnen, simpelthen holdt op med at få børn.

Afbrændte landsbyer, udsultede gidsler, skrækslagne flygtninge der omkommer ude i sumpene, ordrer om „udryddelse” - er disse ting ikke selv i en tyk hovedet, strengt økonomisk forstand ineffektive midler til at drive forretning? At begå massakrer mod en hel masse men er kan muligvis skræmme de overlevende til ind— samle gummi, men ødelægger det ikke arbejdsstyrken? Vel gør det så. Belgiske administratorer beordrede folkeoptællingen gennemført i 1924, fordi de var dybt bekymrede over knapheden på disponibel arbejdskraft. „Vi løber en risiko for en dag at se vor indfødte befolkning bryde sammen og forsvinde,” erklærede det faste udvalg nedsat af Belgiens Nationale Kolonikongres irriteret det år. „Således at vi vil opleve at stå over for en art ørken.”

Man kan så spørge hvorfor myrderierne fortsatte så længe? Det er den samme irrationalitet der ligger til grund for mange andre massemord. I Sovjetunionen, for eksempel, hjalp nedskydningen eller fængslingen af politiske modstandere til at begynde med kommunistpartiet og derpå Josef Stalin til at opnå uindskrænket magt. Men efter at der ikke var nogen synlige modstandere tilbage, blev yderligere syv millioner mennesker henrettet, og mange flere millioner døde i Gulagdirektoratets afsidesliggende lejre. Så mange ingeniører blev arresteret at fabrikkerne gik i stå; så mange jernbanefolk døde at togdriften måtte begrænses; så mange oberster og generaler blev skudt at den

næsten lederløse røde hær var tæt på at blive knust af den tyske invasion i 1941.

I Congo, ligesom i Sovjetunionen, havde massemordet en egen iboende fremdrift. Magt er en fristende størrelse, og i en vis forstand findes der ingen større magt end muligheden for at tage et andet menneskes liv. Når først et massemyrderi er sat i gang, er det vanskeligt at bringe til ophør; det bliver en form for sport, ligesom jagt. Congo-annalerne vrirler med tilfælde som René de Permentiers, en officer der gjorde tjeneste i Ækvatordistriktet i slutningen af 1890'erne. Afrikanerne gav ham øgenavnet Bajunu (afledt af *bas genoux*, ned på knæ), fordi han altid beordrede folk ned på knæ foran sig. Han fik alle buske og træer omkring sit hus i Bokatola fjernet, så han fra sin veranda kunne benytte forbipasserende til målskydning. Hvis han fandt et blad i en gård, der var blevet fejlet af kvindelige fanger, beordrede han en halv snes stykker af dem halshugget. Hvis han fandt en sti i skoven der ikke var ordentligt vedligeholdt, beordrede han et barn dræbt i den nærmeste landsby.

To Force Publique-officerer, Glément Brasseur og Léon Cerckel, beordrede engang en mand hængt op i et palmetræ ved fødderne; et bål blev tændt under ham, og han blev stegt ihjel. To missionærer besøgte en post hvor fanger blev dræbt ved at få harpiks hældt over hovedet, hvorefter man satte ild til dem. Listen er meget længere.

Indien som engelsk koloni

England bliver ledende i Indien

Portugiserne fik dog kun en begrænset gevinst ved at være kommet først til Indien. De mest eftertragtede krydderier blev nemlig slet ikke dyrket der, men længere mod øst på de indonesiske øer. Hollænderne satte sig siden i besiddelse af dem. De havde stort set held til at holde andre europæere ude derfra.

Der var dog også vigtige varer at hente i Indien. Det gjaldt især silke, bomuld, indigo (til at farve stof med), salpeter (til fremstilling af krudt) og porcelæn. Portugiserne forsøgte derfor at forhindre andre europæiske lande i at sejle syd om Afrika og i at drive handel med Indien. Men portugiserne havde ikke styrke til at holde de andre ude.

Adskillige europæiske lande oprettede handelsstationer i Indien i løbet af 1600-tallet. Selv Danmark fik en lille koloni i Indien, Trankebar på østkysten.

Men ved midten af 1700-tallet var England blevet helt dominerende blandt de europæiske lande i Indien. I år 1600 havde en række engelske købmænd oprettet et handelsselskab, der blev kaldt Ostindisk Kompagni (East India Company). I overensstemmelse med den tids økonomiske tankegang fik det af den engelske regering monopol (eneret) på handlen mellem England og Indien. Kompagniet anlagde 2 handelsstationer på Indiens østkyst. De har siden udviklet sig til millionbyerne Calcutta og Madras.

Det engelske kompagnis vigtigste konkurrent var det tilsvarende franske. England og Frankrig var i 1700-tallet flere gange i krig mod hinanden såvel i Europa som i de to landes kolonier. Det førte til, at englænderne overtog næsten alle franske besiddelser i Indien. Samtidig betød Mogul-rikets svækkelse, at englænderne kunne udvide de områder, de kontrollerede. I de 100 år fra 1750 til 1850 underlagde kompagniet sig hen ved 60% af Indien. Disse områder

blev styret direkte af englænderne. Den resterende del af Indien bestod af en række større og mindre fyrstestater. De var formelt selvstændige, men i praksis var de også afhængige af englænderne.

Kompagniets Indien

Meget tyder på, at englændernes herredømme over hele Indien egentlig ikke blev opnået, fordi man bevidst stræbte efter det. Det ostindiske kompagnis købmænd var kommet til Indien for at tjene penge på handel. De kom ikke for at erobre nyt land. Krigene med Frankrig i 1700-tallet udvidede imidlertid de engelske besiddelser. Fra tid til anden kom englænderne også i konflikt med lokale indiske fyrster. Det viste sig mange gange, at den sikreste måde at forsvare sig mod disse fyrster på var at erobre deres land. På den måde voksede englændernes kontrol over Indien hele tiden.

En afgørende grund til, at englænderne overhovedet kunne besejre inderne, var som nævnt mogulrikets svækkelse. De mindre fyrster stredes om magten i hver deres område, nu da stormogulen ikke havde styrke til at kontrollere dem længere. Englænderne udnyttede denne splittelse mellem inderne til selv at tage magten. Berømtest i den forbindelse er den unge Robert Clive. Det lykkedes ham med en engelsk hær på 2000 mand i 1757 at besejre den bengalske fyrstes 50000 mand store hær. Når det kunne ske, var det for-

Robert Clive modtager den bengalske fyrste efter sejren i 1757.

Engelsk tegning af indisk enkebrænding.

di Clive inden slaget havde bestukket fyrstens ledende general til at begå forræderi. Generalen trak midt under kampen sine soldater tilbage, fordi han havde fået en stor sum penge af Clive og løfte om at blive guvernør over området.

Englænderne kunne således vinde sejre ved at spille de indiske fyrster ud mod hinanden. Det var også af stor betydning, at de rådede over en bedre teknik end inderne. Især var de overlegne på det militære område. I kraft af disse forhold underlagde englænderne sig gradvist hele Indien. Men erobringen gav problemer. Det store land skulle styres. Det krævede embedsmænd, militær og politi. Kompagniet forsøgte i så stor udstrækning som muligt at lade inderne styre sig selv. Men for at bevare kontrollen var det nødvendigt, at alle de ledende embedsmænd var englændere. På samme måde var også alle officerer i hæren og i politiet englændere.

Til gengæld var næsten alle lavere embedsmænd, menige soldater og politifolk indere. Alle disse folk skulle lønnes af kompagniet. Det opkrævede selvfølgelig forskellige skatter til at dække sine udgifter. På grund af korrupsion, bestikkelse og manglende effektivitet dækkede skatterne imidlertid ikke altid kompagniets udgifter. Det kunne se ud, som om erobringen af Indien var en gevaldig fejltagelse for ejerne af kompagniet.

Reformer

Men Indien kunne ikke bare opgives igen. Den en-

gelske stat begyndte fra slutningen af 1700-tallet direkte at interessere sig for Indien. Da kolonierne i Nordamerika gjorde sig uafhængige i 1780'erne, blev det i England opfattet som et tab af land og magt. Derfor skulle kontrollen over Indien bevares, selv om Indien altså egentlig ikke var ejet af kongeriget England, men af det private firma, Det ostindiske Kompagni. Parlamentet i London vedtog derfor en række love, der skulle tjene til at forbedre styret af Indien. Samtidig fratog man imidlertid gradvist kompagniet eneretten til at handle med Indien. En ny økonomisk opfattelse var ved at trænge igennem i England. Den blev kaldt liberalismen. Ifølge den skulle der være frihed for alle til at producere og handle med alt. Liberalisterne mente, at denne frihed ville skabe en konkurrence, der ville sikre de bedste og billigst mulige varer. Frihandelen i England, Indien og andre engelske besiddelser gjaldt dog i første omgang kun for englændere.

Reformerne af styret i Indien gjorde det mere effektivt. Men det betød også, at inderne mærkede den engelske tilstedeværelse tydeligere end før. Skatterne steg, uden at de kom inderne nævneværdigt til gode. På talrige områder greb englænderne nu ind i indernes levevis og nedarvede kultur. F.eks. forbød de hinduistiske skikke som enkebrænding, som i englændernes øjne var primitivt barbari. Alt det gav øget spænding mellem inderne og englænderne.

Lee Enfield gevær fra 1853. Den udløsende årsag til Sepoy-oprøret i 1857 var dette nye gevær og ikke mindst geværets patroner, der var smurt ind i svinefedt og oksetalg.

Sepoy-oprøret

I 1857 kom det til et regulært oprør mod englænderne. Det startede som et mytteri blandt de indiske soldater, der kaldtes sepoys. Derfra har oprøret fået sit navn, men det drejede sig om mere end nogle utilfredse soldaters opstand. Den udløsende anledning var indførelsen af en ny geværtype. Soldaterne skulle bide i patronerne, inden de var klar til ladning. Disse patroner var indsmurt i fedt, som efter soldaternes opfattelse stammede fra svin eller okser. For muslimerne er svinet et urent dyr. Det ville derfor være helligbrøde for dem at få fedtet i munden. På samme måde er oxen et helligt dyr for hinduerne. Det må ikke slagtes. Patroner indsmurt i oksefedt var derfor en krænkelse af deres religion.

Mange indere, såvel hinduer som muslimer, opfattede de foregående års mange engelske reformer som en trussel mod deres levevis og kultur. Den kristne missions- virksomhed var taget kraftigt til i første halvdel af 1800- tallet. Inderne frygtede ikke mindst, at englænderne ville påtvinge dem kristendommen. Der er da heller ingen tvivl om, at englænderne opfattede inderne som tilbagestående og uvidende. Reformerne skulle jo blandt andet tjene til at modernisere det indiske samfund. Det ville i englændernes øjne si-ge at få det til at ligne England. Englænderne overså ganske, at hovedparten af inderne ikke ønskede det samme. Inderne følte sig stærkt knyttet til deres mere end tusind år gamle kultur. Det var englænderne tilsyneladende ude af stand til at forstå.

Det gav anledning til mange mindre sammenstød, inden det store oprør brød ud. F.eks. havde en indisk hærafdeling nægtet at lade sig forflytte til Burma,

som englænderne var ved at erobre. Den nægtede, fordi soldaterne skulle sejles til Burma. De protesterede også over, at de ikke skulle have deres egne kokke med. Begge dele krænkede indernes religion. En hindu måtte ikke sejle på havet, og soldater fra de højere kaster kunne ikke klare sig uden deres egne kokke. Så ville maden nemlig blive berørt af folk fra de lavere kaster - hvilket ville gøre det helt umuligt for højkastehinduerne at spise den. Det lykkedes englænderne at bilægge konflikten denne gang. Soldaterne fik kokke fra deres egne kaster med, og man marcherede over land til Burma. Men hændelsen viser et af mange eksempler på englændernes manglende forståelse for indernes tankesæt og levevis.

I 1857 kom det så til en eksplosion. Soldaternes opstand bredte sig hurtigt til størstedelen af Nordindien. Det var her de engelske reformer vedrørende jordejendom og skatter var slået kraftigst igennem. Disse reformer havde betydet, at mange jordejere, forpagtere og fæstere havde mistet deres jord. Deres utilfredshed var sikkert også en vigtig drivkraft bag oprøret. Dertil kom, at mange muslimske fyrster i området sluttede sig til oprøret. De håbede på, at de på denne måde kunne genvinde den magt, som englænderne havde taget fra dem. Oprørerne havde dog ingen fælles ledelse og tilsyneladende heller ikke noget fælles mål. De overfaldt og dræbte englænderne, hvor de kunne komme til det. Hvad der skulle træde i stedet

Illustration fra 1857 der viser britiske soldater forsvare sig under Sepoy-oprøret.

Maleri fra Sepoy-oprøret. De fangne oprørere blev bundet for kanonmunder og sprængt i stumper og stykker. Brutaliteten var stor på begge sider. Efterfølgende måtte den britiske stat overtage styret af Indien fra kompagniet—og samtidig opgraderedes antallet af europæere i den indiske hær.

for det engelske styre, var de ikke enige om.

Oprøret kom tilsyneladende helt bag på englænderne. Alligevel fik de under blodige myrderier fra begge sider nedkæmpet det i løbet af et års tid. Når det kunne lade sig gøre, skyldtes det vel især, at oprøret var begrænset til det nordlige Indien. I den øvrige del af landet holdt befolkningen sig helt i ro. Oprørernes indbyrdes uenighed svækkede dem ligeledes. Endelig savnede de militære ledere. Alle officerer i Indien var englændere. Kun de forstod til bunds, hvordan den tids kanon- og geværudrustede hære for alvor blev slagkraftige.

The Brightest Jewel of the Imperial Crown

Det indiske kejserrige

Sepoyoprøret gjorde ende på Det ostindiske Kompagnis ejerskab over Indien. I 1858 overtog den engelske stat styret. I 1877 blev Indien gjort til et kejserrige under den engelske krone. Englands overhoved var dengang dronning Victoria. Hun kunne herefter kalde sig kejserinde af Indien. Udnævnelsen af den engelske monark til kejser over Indien skulle utvivlsomt tilkendegive, at Indien var af særlig betydning for England. Netop i de sidste årtier af 1800-tallet satte det store kolonikløb mellem Europas lande ind.

Det meste af Syd-østasien og stort set hele Afrika blev splittet op i europæiske kolonier. England havde længe været det førende koloniland. Det blev også sejrherre i denne afsluttende fase i kampen om kolonierne. England havde kolonier i alle beboede verdensdele. Det var imperiernes dronning.

Men samtidig med, at England vandt nye kolonier i Asien og Afrika, mistede det kontrollen over ældre besiddelser. USA havde løsrevet sig allerede i 1780'erne. I anden halvdel af 1800-tallet blev Canada, Australien og New Zealand selvstændige stater. De anerkendte fortsat den engelske dronning som statsoverhoved, men i praksis havde England ikke længere noget at sige i disse lande. Englænderne var af mange grunde fast besluttet på, at det ikke skulle gå sådan med Indien. Blandt andet derfor overtog den engelske stat selv styret dér. Indien blev med tiden opfattet som den vigtigste af alle de engelske kolonier. Den blev 'The Brightest Jewel of the Imperial Crown'.

Kejserindens Indien

Det var på sin vis skæbnens ironi, at Det ostindiske Kompagni mistede sin kontrol over Indien efter 1858. I de foregående årtier havde dets ledende embedsmænd jo forsøgt at forbedre styret og 'modernisere' Indien. Den engelske regering i London mente med nogen ret, at det var reformerne, der var årsag til det

Handelsskolen København Nord, Lyngby

store oprør. Derfor slog den ind på en meget mere konservativ politik. Den ville ikke længere skabe inderne om til englændere. Tværtimod lagde man større og større afstand til dem. Inderne blev andenrangs borgere i deres eget land.

Englænderne bevarede ganske vist deres opfattelse af, at deres levevis og tænkemåde var den bedste af alle mulige. De havde derfor - som overlegne i egne øjne - en menneskelig og kristen forpligtelse over for inderne. Det er den tankegang om den hvide mands byrde, som Kiplings digt er udtryk for. Men oprøret havde vist englænderne, at inderne langt fra var 'modne nok endnu til at forstå og sætte pris på den europæiske civilisation. Englænderne mente derfor, at det var klogest at gå meget langsomt frem på dette område. Foreløbig var det til indernes eget bedste at blive styret af engelske embedsmænd med en højerestående kultur end deres egen.

Hvorfor blev englænderne i Indien?

Man kan med vore dages øjne undre sig over, hvorfor englænderne overhovedet blev i Indien efter det store oprør. Det måtte da have vist dem, at de var meget upopulære i store dele af befolkningen. Der er imidlertid ingen tvivl om, at de selv troede på de ideer, som Kiplings digt handler om. De følte sig forpligtet til "at civilisere de vilde". Dertil kom den nationale ære og prestige. Et land voksede i betydning, magt og storhed, jo større landområde det herskede over. I den forbindelse ville det være helt umuligt for England at opgive Indien som følge af oprøret. Det ville jo have betydet, at et farvet, kun halvt civiliseret folk havde påtvunget den højerestående hvide mand sin vilje. Det var en helt utænkkelig tanke for den tids europæere.

Endelig var der englændernes økonomiske interesser i Indien. De var jo oprindeligt kommet dertil for at handle. Mange indiske produkter viste sig at være stærkt efterspurgt i Europa. Handel kan være til gensidig fordel, og de indiske magthavere så utvivlsomt

også positivt på den i starten. Men med englændernes gradvise magtovertagelse af landet, blev handlen mere og mere ensidigt til deres fordel.

Det var dog ikke den engelske stat som sådan, der tjente penge på Indien. Det var private firmaer. Men deres handel med Indien blev opfattet som gavnlig for det engelske samfund. Man mente, at den var med til at gøre hele landet rigere. Om det er rigtigt, er et stort spørgsmål. Under alle omstændigheder mente man i England, at Indien havde stor betydning for den engelske økonomi. Det var sammen med de andre nævnte grunde medvirkende til, at englænderne fastholdt deres magt over Indien.

Den nye teknik kommer til Indien

På et enkelt meget vigtigt område gennemførte englænderne store forandringer i slutningen af 1800-tallet. De indførte den moderne europæiske teknik i Indien.

Det drejede sig i første omgang om anlæggelse af jernbaner. Mange tusinde kilometer jernbane kom efterhånden til at binde det store land sammen. Jernbanerne gjorde det lettere for englænderne at kontrollere alle dele af landet militært. De gjorde det også muligt at føre forsyninger hurtigt frem til hungerramte områder. Der blev også bygget dæmninger og kanaler. Dermed kunne man kunstvande langt større områder og undgå ødelæggende oversvømmelser. Alligevel

Britiskbygget jernbane i Indien ca. 1900.

Handelsskolen København Nord, Lyngby

døde mange indere dog fortsat af sult. Væksten i befolkningen var større end væksten i landbrugsproduktionen. Det er den dag i dag et af de alvorligste problemer i det moderne Indien. Men jernbanerne åbnede også alle dele af Indien for de engelske fabrikvarer. Omvendt kunne råvarer fra Indiens forskellige egne nu lettere bringes til de store havnebyer som Bombay, Madras og Calcutta og derfra sendes videre til England. Åbningen af Suez-kanalen i 1869 nedsatte transporttiden mellem Indien og England væsentligt. Det var med til at mangedoble handlen med Indien og til at forøge englændernes investeringer i landet.

Engelske firmaer og enkeltpersoner tjente mange penge på denne handel og pengeanbringelse. Der var naturligvis også indere, der tjente penge på at sælge deres varer til englænderne. For det store flertal af inderne betød denne udvikling dog ingen forbedring. Jernbanerne, kanalerne, dæmningerne og andre offentlige byggerier og anlægsarbejder blev betalt af de indiske skatteydere. Det samme blev embedsmændene, politiet og hæren.

Det indiske håndværk blev næsten udkonkurreret af de engelske fabrikvarer. Hverken håndværkere eller bønder havde råd til at investere i forbedringer af deres produktion. De blev fastholdt i en gammeldags måde at producere på, mens Indien blev inddraget i den moderne europæiske tekniks verdensmarked. Teknikken tjente næsten udelukkende englændernes interesse. Enkelte velhavende indere forstod dog også at udnytte den. Visse steder blev der skabt en indisk eget tekstil-industri.

Vågnende indisk nationalfølelse

Trods den forsigtige engelske politik kom sider af den moderne verden altså til Indien i 1800-tallet. Og det var ikke blot på det tekniske område, at det skete. Der var allerede inden oprøret blevet oprettet et høje-re skolevæsen efter engelsk forbillede og med engelsk som uddannelsessprog. Engelsk var også blevet gjort til administrationsprog i hele Indien. Endelig blev

der også oprettet universiteter i flere af de store byer. Her kunne inderne uddanne sig til læger, lærere, sagførere osv.

Dette betød, at der efterhånden opstod en klasse af engelsk uddannede indere. De var fortrolige med de vestlige tanker om demokrati, frihed og ligeværd mellem mennesker. De kunne kun alt for tydeligt se, at disse idéer ikke gjaldt for dem selv. Det var de naturligvis utilfredse med. De engelsk uddannede indere blev efterhånden spredt over hele landet. Men jernbanerne, telegrafene og det fælles sprog, engelsk, gjorde det muligt for dem at holde sammen og skabe et særligt indisk fællesskab over hele det store land. Noget sådant havde ikke tidligere eksisteret. En indisk nationalfølelse begyndte langsomt at udvikle sig.

I 1885 oprettede disse vestligt uddannede indere deres egen organisation. De kaldte den for Den indiske Nationalkongres (India National Congress). Hensigten med kongressen var på ingen måde at jage englænderne ud af Indien. Tværtimod ønskede medlemmerne samarbejde med dem. De ønskede, at Indien skulle udvikles under fortsat engelsk lederskab. Kongressen skulle være en organisation, som englænderne kunne lytte til og tage med på råd. Kongressen troede på englændernes gode vilje til at lytte til dem, da de talte på hele Indiens vegne.

Lederen af Kongressen udtrykte det på denne måde: "I tidligere tider ville det ikke have været muligt for indere fra hele landet og fra alle samfundsgrupper at mødes til et møde som dette, hvor alle taler det samme sprog. Det er under det engelske folks civiliserede styre, at det er blevet muligt. Nu kan vi mødes uden hindringer og frit sige vor mening uden frygt eller tøven. Noget sådant er muligt under engelsk styre - og kun under engelsk styre."

Den engelske racisme

Der var delte meninger blandt englænderne i Indien om oprettelsen af Kongressen. Nogle bød indernes tilbud om samarbejde velkomment. Andre mente, at

Foto fra 1882 af indiske soldater der skal udsendes til Egypten for at nedkæmpe oprør mod den britiske kolonimagt. Efter Sepoy-oprøret rekrutterede briterne især soldater, der var fra etniske og religiøse grupper, der havde stået udenfor oprøret. Ikke mindst sikher (på billedet) og gurkhaer blev værdsat som pålidelige og loyale soldater i den indisk-britiske hær.

Kongressens dannelse blot ville føre til, at inderne efterhånden ville rejse krav om indflydelse på englændernes bekostning. De fleste mente sikkert, at der ikke kunne komme noget nyttigt ud af at inddrage inderne i styret. De så ned på inderne og troede ikke, at råd fra dem kunne føre til noget godt.

Denne engelske holdning viste sig på utallige måder i den indiske hverdag. Et sigende eksempel var forholdene under en togrejse. Togene var inddelt i hele fem forskellige afdelinger eller klasser. Den dårligste afdeling var beregnet for inderne. Her var ikke plads til at tage hensyn til muslimer eller hinduer eller til kasteforskellene mellem de sidste. Alle blev stuvet sammen i de samme vogne. 1. og 2. klasse var forbeholdt englænderne. Ledende officerer og embedsmænd kørte på 1. klasse. Under-officerer og englændere i lavere stillinger brugte 2. klasse. Blandt de hvide blev der således taget hensyn til rangordenen imellem dem. De to sidste klasser var også indirekte oprettet af hensyn til englænderne. Den ene var beregnet til disses indiske tjenere. En englænder på 1. klasse kunne ikke rejse med toget uden at have en eller flere "boys" (tjenere) med til at opvarte sig undervejs. Disse tjenere måtte naturligvis kun opholde sig på 1. klasse, når de betjente deres herre. Men man kunne alligevel heller ikke have, at de uden for den tid kørte sammen med de øvrige indere. En tjener for en engelsk gentleman kunne ikke mænge sig med den brede indiske hob. Der var derfor indrettet en særlig af-

deling til dem i toget. Endelig var den sidste afdeling beregnet på mennesker af blandingsrace, dvs. mennesker hvis fædre var englændere og mødre indere. De var nogenlunde lige lidt velset blandt englænderne og blandt inderne, så de måtte også have deres egne vogne. For englænderne var hele denne inddeling i 'overmennesker' og "undermennesker" næsten naturens orden. Med det syn på inderne var det forståeligt, at mange ikke kunne se noget positivt i Kongressens dannelse. Dens medlemmer blev da også gradvist skuffede i deres håb om at blive taget afgørende med på råd. I stedet for at affinde sig med det, skærpede Kongressen tonen. Dens medlemstal voksede kraftigt, og dens krav steg i takt hermed. I 1906 rejste den for første gang krav om selvstyre for Indien.

Den muslimske Liga

Den indiske Nationalkongres eller Kongrespartiet, som den senere kom til at hedde, var i hovedsagen en bevægelse for hinduerne. Kun få muslimer gik på universitetet og fik en engelsk uddannelse. De tog også kun i begrænset omfang del i opbygningen af de nye erhverv i landet som industri, handel, bankvæsen og forsikring. Der var heller ikke mange muslimer ansat i de engelske regeringskontorer. Den muslimske overklasse var godsejere. Det store flertal af muslimerne var fattige fæstere og landarbejdere. Enkelte muslimer sluttede sig til Kongrespartiet, men flertallet i den muslimske overklasse så med mistænksomhed på det.

Officielt britisk kort over Indien 1909.

De brød sig ikke om, at Kongrespartiet hævdede, at det talte på alle inderes vegne. De følte ikke noget fællesskab med hinduerne. De blev især bekymrede, da Kongrespartiet begyndte at kræve indisk selvstyre. Muslimerne frygtede, at hindu-flertallet ikke ville tage hensyn til dem, hvis inderne fik ret til at styre sig selv. Muslimerne foretrak således, at englændernes styre blev bevaret i Indien. De tog trods alt rimeligt hensyn til muslimernes særlige kultur.

I 1906 dannede muslimerne deres egen bevægelse, Den muslimske Liga (All India Muslim League). Ligaen skulle sikre, at også de muslimske synspunkter blev hørt. Det gjaldt især, når Indiens fremtid blev diskuteret. Den startede sin virksomhed med en stor demonstration ved den engelske vicekonges embedsbolig. Vicekongen var den øverste engelske embeds-

mand i Indien. Ligaen demonstrerede for bevarelsen af det engelske styre i Indien. De forsikrede vicekongen om, at muslimerne var gode og tro undersåtter i det engelske Indien.

Opstand og uro

Netop på dette tidspunkt havde englænderne alvorlige problemer med hinduerne. Det skyldtes især, at man delte Bengalen op i 2 provinser. Det skete i 1905.

Bengalen er det nordøstlige hjørne af Indien. Det var det første område, som englænderne havde fået magten i. Her voksede storbyen Calcutta efterhånden frem ved det sted, hvor det ældste engelske fort i Indien var blevet anlagt. Bengalen var et meget stort område, og det var tæt befolket. I 1905 boede der omkring 80 millioner mennesker dér. Englænderne delte Benga-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

len i 2 provinser, fordi det var for stort at styre som en samlet enhed. Det var i hvert fald den forklaring, de gav inderne. Men bag delingen lå måske også et ønske om at spille på modsætningerne i den indiske befolkning. Det mente i det mindste hinduerne. De var i flertal i det samlede Bengalen. Men der boede også mange muslimer i provinsen. Ved delingen blev der muslimsk flertal i den østligste af de 2 nye provinser. Muslimerne var derfor godt tilfredse med delingen, mens hinduerne rasede over den. Kongrespartiet krævede selvstyre for det samlede Indien. Det ville sikre hinduerne kontrol over hele landet i kraft af deres store flertal. Det var utåleligt for dem, at en opdeling af Indien ville give muslimer kontrol over hinduer i visse egne. Det var, hvad der skete i Østbengalen. Her stod nu omkring 12 millioner hinduer over for et muslimsk flertal på ca. 18 millioner.

Under Kongrespartiets ledelse demonstrerede hinduerne derfor på det voldsomste mod delingen. Uro og utilfredshed bredte sig til store dele af landet. Der blev indledt en kampagne mod at købe engelske varer. Der blev også øvet sabotage og hærværk mod engelsk ejendom. Uroen gjorde englænderne meget forsigtige. Der gik rygter blandt dem om, at inderne planlagde et stort oprør den 10. maj 1907 på 50-årsdagen for Sepoyoprøret. Det viste sig dog blot at være et rygte. Alligevel blev englænderne så betænkelige ved hinduernes modstand mod delingen af Bengalen, at de ophævede den igen i 1911.

Del og hersk

Englændernes forsøg på at dele Bengalen belyser på en klar måde, hvordan de styrede Indien og prøvede på at bevare magten dér. Man har kaldt den måde for ”del og hersk”.

Englændernes politik gik ud på at give de forskellige indiske grupper forskellige rettigheder og indflydelse på styret. Først og fremmest støttede de sig til de tilbageværende fyrstestater. Efter 1857 herskede englænderne direkte over ca. 60% af Indien. De resterende

40% blev regeret af indiske fyrsteslægter. Den enkelte fyrste var afhængig af englænderne. Han måtte f.eks. hjælpe dem med soldater og tillade, at engelske varer blev solgt i hans fyrstendømme. Til gengæld hjalp englænderne ham med at bevare magten i sit område. De fleste fyrster var enevældige.

Kongrespartiet ønskede selvstyre og demokrati for hele Indien. Dets mål betød, at fyrsterne ville miste både deres land og deres magt. Englænderne havde derfor en god støtte mod Kongrespartiet i de indiske fyrster. De så englændernes fortsatte tilstedeværelse i Indien som en garanti for dem.

På samme måde så en hel del muslimer som nævnt på englænderne. Bengalens deling var et eksempel på, at englænderne spillede muslimerne ud mod hinduerne. Englænderne ville vise muslimerne, at de tog større hensyn til deres interesser, end hinduerne var villige til at gøre. Det var derfor i muslimernes interesse, at indflydelse på styret. De blev udpeget eller valgt til at sidde i forskellige rådgivende forsamlinger, som englænderne oprettede både i de enkelte provinser og i den nye hovedstad, New Delhi.

Trods disse forsamlinger bevarede den engelske vice-konge det afgørende ord. Han behøvede ikke at rette sig efter forsamlingernes vedtagelser. Alligevel gav disse reformer visse grupper i den indiske overklasse fornemmelse af at have fået indflydelse. Nogle af dem frygtede, at Kongrespartiets krav om demokrati ville berøve dem den indflydelse. Demokrati ville jo betyde, at de mange fattige indere også ville få stemmeret. Det var langt fra sikkert, at de riges indflydelse så kunne bevares i samme udstrækning som under engelsk styre. På den måde sikrede englænderne sig også støtte fra nogle grupper i den indiske overklasse.

Indisk modstand mod englænderne

Inderne prøver at finde sammen.

Handelsskolen København Nord, Lyngby

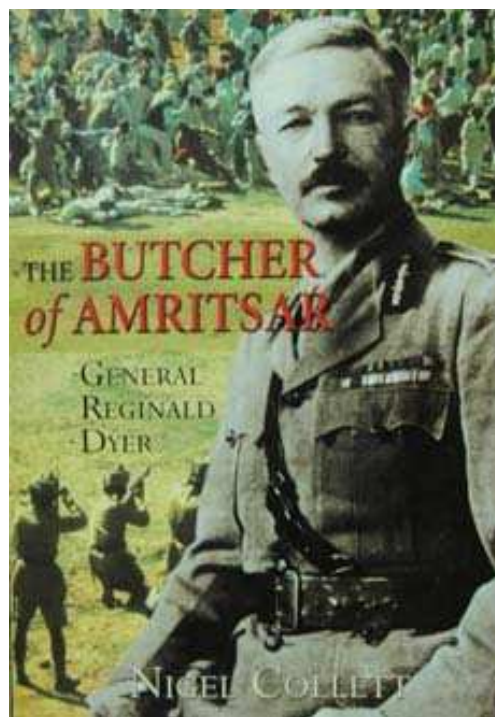
Mange ledende hinduer og muslimer kunne godt se, at englænderne søgte at bevare magten ved at spille på modsætningerne mellem dem. De forstod derfor også, at de ville stå stærkere i deres kamp, hvis de kunne enes indbyrdes. Forudsætningerne for dette var, at muslimerne blev overbevist om, at et Indien med selvstyre var bedre for dem end et engelsk styret Indien. Det krævede, at hinduerne garanterede muslimerne deres plads i samfundet. Det krævede også, at muslimerne begyndte at tvivle på, at englænderne ville blive ved med at tage særligt hensyn til dem.

Begge dele begyndte at gå i opfyldelse under 1. verdenskrig og årene derefter. Verdenskrigen fra 1914 til 1918 påvirkede også Indien dybt. Mange indiske soldater blev sendt til fronterne i Europa og Mellemøsten. Indiens deltagelse i krigen blev betalt af inderne selv gennem øgede skatter. Krigen betød også færre varer fra Europa og store prisstigninger. Dertil kom, at landet i disse år blev ramt af misvækst og hungersnød. Alt i alt blev levevilkårene for inderne meget forringet under krigen.

Alligevel støttede de ledende inderne landets deltagelse i krigen på Englands side. England og dets allierede Frankrig og USA sagde, at de kæmpede for frihed og demokrati mod imperialismen. Mange inderne håbede, at de kunne gøre sig fortjent til frihed ved at hjælpe England i dets kamp. Den engelske regering forstod da også betydningen af, at der var ro i Indien under krigen. I 1917 udsendte den derfor Montagu-erklæringen, opkaldt efter den engelske minister for Indien.

Erklæringen meddelte i et noget uklart sprog, at der ville blive indført en form for selvstyre i Indien efter krigen. Indien skulle fortsat være knyttet til England på en eller anden måde. Der var således ikke tale om fuld selvstændighed. Det var der heller ingen inderne, der havde rejst krav om indtil da.

Erklæringen blev stort set modtaget med glæde af inderne. Men deres forventninger til englænderne

Bog om oberst Dyer, der var ansvarlig for massakren i Amritsar (i Indien kaldet *Jallianwala Bagh massakren*). Bogens titel lægger heller ikke fingrene imellem, hvem der havde ansvaret.

blev hurtigt skuffet. Der opstod snart uro blandt inderne. Det var der flere årsager til. Krigen havde skabt nød og fattigdom blandt mange inderne. De hjemvendte soldater var utilfredse med, at der ikke blev gjort nok dem. De manglede både arbejde og et sted at bo. I Rusland udbrød der revolution i 1917. Det kunne se ud, som om denne revolution var til gavn for almindelige mennesker. Derfor blev en del inderne påvirket i revolutionær retning af det, der skete i Rusland. Alt dette førte til, at visse yderligtgående inderne i krigens sidste år greb til vold mod englænderne. Bombesprængninger, overfald og drab på englændere forekom. Disse frygtede, at en stor sammensværgelse var ved at finde sted. Derfor udstedte de en række terroristlove til bekæmpelse af volden. Disse love følte meget nedværdigende af inderne. Politiet kunne fængsle inderne uden dom. Det kunne foretage husundersøgelser og beslaglæggelser uden tilladelse fra en dommer. Der var forbud mod demonstrationer og kritik af det engelske styre.

Disse love ramte muslimer og hinduer lige hårdt.

Handelsskolen København Nord, Lyngby

Inderne følte i høj grad bitterhed mod englænderne. De syntes, at det var urimeligt, at de skulle behandles sådan efter deres hjælp til England i verdenskrigen. Muslimer og hinduer fandt derfor nu sammen i fælles modstand mod terroristlovene. Den 13. april 1919 fandt en begivenhed sted, som i nogle år skulle få muslimer og hinduer til at stå skulder ved skulder i kampen mod englænderne.

Amritsar-massakren

Tre dage forinden havde politiet arresteret to ledere af demonstrationer mod terroristlovene i byen Amritsar i provinsen Punjab. Den ene leder var muslim, den anden hindu. Arrestationen førte til en stor demonstration samme dag. Butikkerne blev lukket, og befolkningen gik mod byens centrum for at kræve de arresterede frigivet. Soldater forsøgte at stoppe demonstranterne. De skød mod dem, og omkring 20 blev dræbt. Det ophidsede folkemængden, der nu drog plyndrende gennem gaderne. Flere europæere blev dræbt. En kvindelig missionær blev overfaldet og nærmest mishandlet til døde. Hun blev dog frelst af nogle indere, der greb ind.

Den engelske kommandant, oberst Dyer, erklærede byen i undtagelsestilstand. Tre dage senere, den 13. april, var det hinduernes nytår. Dyer forbød enhver form for optog eller ceremonier i den forbindelse. Alligevel samlede omkring 20000 mennesker i løbet af dagen på byens store torv for at fejre nytåret. Oberst Dyer rykkede først på eftermiddagen med 50 soldater ind på pladsen. Han havde også to biler med maskingeværer med, men de kunne ikke komme gennem den smalle port ind på pladsen. Dyer gav sine soldater ordre til at skyde på den fredelige og feststemte folke-mængde uden varsel af nogen art. Soldaterne skød ind i mængden i 10 minutter. Folk søgte at flygte i panik væk fra den muromkransede plads. Da soldaterne trak sig tilbage, lå der efter englændernes egne opgivelser 379 døde tilbage på pladsen. Fra indisk side blev tallet opgivet til over 1000.

Karikaturtegning fra 1919 efter Amritsar-massakren der viser hvorledes briterne forsøgte med magt at fastholde imperiet både i Indien og Irland.

Oberst Dyer blev siden stillet for en domstol i England. Han blev her frikendt og hyldet som en helt af en stor del af den engelske presse. Den syntes, han havde vist et godt eksempel på, hvordan man skulle behandle farvede, der satte sig op mod den hvide mand.

Gandhi samler inderne til fælles modstand

Massakren i Amritsar chokerede såvel hinduer som muslimer. Frikendelsen af oberst Dyer og englændernes handlinger under den efterfølgende undtagelsestilstand i hele Punjab hidsede dem yderligere op. Englænderne nedværdigede inderne på alle måder. De gennemførte offentlig pryglestraf af indere, der overtrådte undtagelsestilstandens forbud. De forlangte, at inderne skulle hilse på alle engelske officerer og embedsmænd, de mødte. Var inderne kørende eller ridende, skulle de stå af vognen eller dyret, de red på. Bar de paraply, skulle de slå den sammen, når de mødte en englænder. Hvis de gik gennem den gade, den kvindelige missionær var blevet overfaldet i,

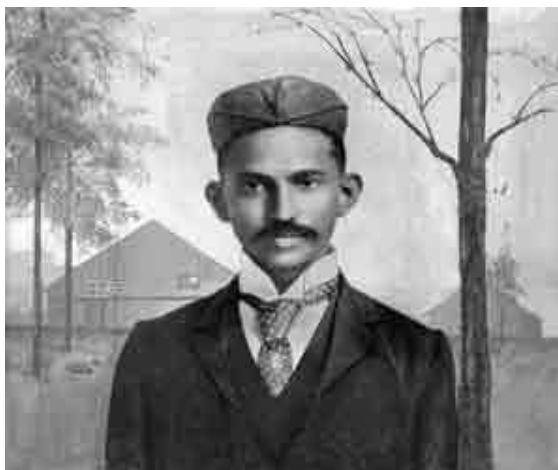
Handelsskolen København Nord, Lyngby

skulle de knæle ud for det sted, hvor hun havde ligget. Disse påbud blev gennemført af de lokale engelske myndigheder i Punjab. Flere af dem blev ophævet igen af centralregeringen i New Delhi eller direkte ved indgriben fra den engelske regering i London. Alligevel viste de inderne, hvad englænderne kunne finde på for at ydmyge dem og for at bevare magten i deres land.

I den situation stod Mohandas Gandhi frem med en ny kampform. Den samlede for en tid næsten alle inderne i kampen mod englænderne og for selvstyre.

Kongrespartiet havde hidtil stort set troet på, at englænderne kunne overtales med argumenter og demonstrationer til at give inderne selvstyre. Visse radikale grupper havde grebet til vold og terror. Det havde Kongrespartiet taget afstand fra. Gandhi var også helt imod brugen af vold. Den var for ham nedværdigende og ydmygende for dem, der anvendte den. Men Gandhi forstod også, at englænderne ikke kunne overtales til frivilligt at give slip på Indien. Trods Montagu-erklæringen fra 1917 havde terroristlovene af 1919 og Amritsar-massakren vist englændernes sande hensigter. De ville blive i Indien for enhver pris, hvis det var muligt for dem. Efter Gandhis mening skulle man derfor slå ind på en politik, der umuliggjorde det. Hinduerne skulle række hånden ud til samarbejde med muslimerne til fælles modstand mod englænderne. Muslimerne tog nu mod tilbuddet. De var også oprørte over den engelske optræden i Punjab. Samtidig var de vrede over Englands behandling af Tyrkiet efter 1. verdenskrig.

Tyrkiet havde været på tabernes side i krigen. Den tyrkiske sultan blev af muslimerne opfattet som deres religiøse overhoved, kalif. De havde håbet, at englænderne ville sikre, at sultanen trods Tyrkiets nederlag kunne bevare sin religiøse stilling. Da det ikke skete, mistede de indiske muslimer deres tiltro til Englands gode vilje til at tage særligt hensyn til dem. Muslimer og hinduer sluttede derfor i fællesskab op bag Gandhis politik til bekæmpelse af englænderne.

Gandhi som sagfører i Sydafrika omkring 1900.

Nej til vold og nej til samarbejde

Gandhi var sagfører af uddannelse og på dette tidspunkt i 1920 51 år gammel. Han havde efter sin uddannelse i England tilbragt en del af sine yngre år i Sydafrika. Mange inderne var søgt hertil i løbet af 1800-tallet. De levede dér under elendige vilkår som lavt betalte arbejdere uden rettigheder. Gandhi havde i Sydafrika virket for forbedring af indernes kår. Det var under denne kamp han udviklede sine tanker om ikke-vold i den politiske kamp mod Undertrykkerne. Han var under 1. verdenskrig vendt tilbage til Indien. Her blev han hurtigt en af lederne i Kongrespartiet. Hans indsats i Sydafrika havde allerede gjort ham populær i Indien.

Gandhi så tilværelsen i en religiøs sammenhæng. Selv tilhørte han en mindre udbredt religiøs retning, jainismen, som på visse punkter adskilte sig fra hinduismen. Men Gandhi mente, at alle religioner i sidste ende handler om sandheden og det gode liv. Derfor burde de alle kunne samarbejde og respektere hinanden.

Gandhi troede på, at inderne ville sejre i kampen mod englænderne, fordi deres kultur og religion var moralsk overlegen. Han sagde, at den europæiske kultur var præget af kærlighed til magt. Herover for stod den indiske, som opnåede magt gennem kærlighed. Eng-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

lænderne havde fjernet sig fra sandheden, fordi de brød deres løfter og brugte vold. Holdt inderne fast ved ikke-vold og dermed ved sandheden, ville de være uovervindelige. For det er kun sandheden, der sejrer, som Gandhi udtrykte det.

Gandhis politik gik ud på, at inderne skulle nægte at samarbejde eller i det hele taget at have noget med englænderne at gøre. Alle indere, der arbejdede for englænderne, skulle holde op med det. Man skulle undlade at deltage i valgene og at lade sig udpege til de forskellige rådgivende forsamlinger. Alle indiske børn skulle meldes ud af de statslige skoler. I stedet skulle der oprettes private indiske skoler. Endelig skulle inderne lade være med at købe nogen form for engelske varer. I stedet opfordrede Gandhi alle indere til at spinde og væve deres tøj selv. Han havde allerede selv forinden skiftet sit engelske tøj ud med den traditionelle indiske påklædning. Arbejdet med spinderokken optog meget af hans tid fremover

Gandhi fængsles

Kampagnen for ikke-samarbejde med englænderne blev sat i gang i sommeren 1920. Mange indere sluttede sig begejstret til den. Især boykotten af de engelske varer blev effektiv. Efterhånden udvikledes aktionen også til indisk lydighedsnægtelse. Inderne nægtede at rette sig efter det engelske styres love, fordi styret var uretfærdigt og ulovligt. I visse dele af Indien holdt man også op med at betale skat.

Englænderne greb nu til magtanvendelse. En masse indere blev arresteret. Det havde Gandhi også regnet med ville ske. Det var altafgørende for ham, at inderne ikke brugte vold for at forhindre det. Tværtimod skulle de vise, at de var villige til at lide og lade sig fængsle. På den måde kunne de vise de engelske undertrykkere, at de kæmpede for en retfærdig sag. Hvis inderne stod sammen, ville de sejre. Englænderne kunne jo ikke fængsle hele den indiske befolkning. Derfor ville deres magt smuldre, og de måtte til sidst opgive Indien.

Men alle indere stod trods alt ikke sammen. Nogle fortsatte deres samarbejde med englænderne. Og andre lod sig provokere af den engelske magtanvendelse til selv at bruge vold. Dermed var hele grundlaget for Gandhis idé med kampagnen smuldret. Brugen af vold gjorde sagen uretfærdig. Inderne nedværdigede sig på den måde til at blive lige som englænderne. Gandhi afblæste derfor hele aktionen igen i 1922. Voldsanvendelsen havde vist ham, at inderne endnu ikke var modne til hans kampform. Flere ledere i Kongrespartiet var uenige med Gandhi i hans beslutning og bebrejdede ham den. Han svarede dem, at det måske var forkert politisk at afblæse kampagnen, men religiøst var det rigtigt. Og det var for ham det afgørende.

Kort tid efter kampagnens ophør blev Gandhi fængslet af englænderne. De havde ikke turdet arrestere ham under selve aktionen for ikke at udfordre de brede indiske masser for meget.

Trods kampagnens fiasko og trods fængslingen var Gandhi nu blevet indernes nationale samlingsfigur. Ikke alle var altid enige med ham, og det var ikke altid, man fulgte hans forslag. Men man lyttede altid til ham og forstod betydningen af hans tilslutning i den brede indiske befolkning. Hans budskab om ikke-vold, lydighedsnægtelse og ikke-samarbejde havde en stærk appel til inderne. Det var en politik, der var den engelske voldsanvendelse moralsk overlegen. Langt fra alle indere havde karakterstyrke til at gennemføre den. Mange havde svært ved at påtage sig de personlige lidelser, den medførte. Men de fleste så hen til den som en rigtig politik og beundrede de mennesker, der kunne leve op til den. Mest beundret blandt alle blev Gandhi selv

Inderne kræver selvstændighed

Kongrespartiet ophørte naturligvis ikke med at kræve selvstyre i tiden efter ikke-samarbejdskampagnens ophør. I anden halvdel af 1920'erne virkede partiet dog med rent politiske mid-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

ler. Det fik valgt flere og flere repræsentanter ind i provinsrådene og i den centrale lovgivende forsamling i New Delhi. Det brugte sit flertal til at gå imod alle engelske forslag. Meningen med denne politik var at lægge så mange hindringer i vejen for det engelske styre som muligt. På den måde ville man tvinge englænderne til at give inderne større indflydelse.

Det lykkedes også til en vis grad. I 1929 foreslog englænderne en ændring af styreformen. Selv om forslaget imødekom indernes krav på nogle punkter, afviste de det dog alligevel. Afgørende for inderne var, at englænderne også med dette forslag beholdt det afgørende ord i Indien. Dertil kom, at den gamle modsætning mellem hinduer og muslimer nu igen blussede op. Den muslimske Liga blev på dette tidspunkt ledet af Mohammed Ali Jinnah. Det var især hans fortjeneste, at muslimerne havde sluttet sig til hinduerne og Gandhi i deres aktion mod englænderne først i 1920'erne. Men Jinnah og de fleste muslimer begyndte nu påny at frygte Kongrespartiets planer for indisk selvstyre.

Kongrespartiet krævede nemlig, at der blev dannet en stærk centralregering. Den skulle bestemme over de enkelte provinser. Partiet ønskede på den måde at sikre enheden og sammenhængen i et nyt Indien med selvstyre. Muslimerne ønskede modsat en svag centralregering og stor magt til de enkelte provinser. De mente, at de kun på den måde kunne sikre bevarelsen af deres særlige kultur i de dele af Indien, hvor de var flest.

Hverken englænderne eller muslimerne ville derfor godtage Kongrespartiets forslag til selvstyre. Partiet besluttede sig derfor til at gå et skridt videre. Det afviste fuldstændigt enhver form for engelsk indflydelse i fremtidens Indien. Natten til nytårsdag 1930 erklærede Kongrespartiet, at det krævede fuld selvstændighed og uafhængighed for Indien.

Saltmarchen 1930

Gandhi var blevet løsladt fra fængslet i 1924. Han

Gandhi samler salt på saltmarchen i 1930.

var bekymret over den fornyede splittelse mellem hinduer og muslimer. Han arbejdede ihærdigt for at forlige modsætningerne mellem dem. Men samtidig iværksatte han en ny ulydighedskampagne mod englænderne. Denne gang fik den form af en demonstrationsmarch. Gandhi marcherede fra sit hjem sammen med et stort antal tilhængere i løbet af 3 uger ud til havet. Der begyndte de at udvinde salt som protest mod den saltskat, som englænderne opkrævede. Inderne fulgte i stort tal Gandhis eksempel. Langs Indiens mægtige kyststrækning blev der udvundet salt i store mængder. Igen blev der indledt en boycott mod engelske varer. Og igen kom det til uroligheder og engelsk magtanvendelse.

I 1932 blev Gandhi og andre af Kongrespartiets ledere arresteret. Selve partiet blev også forbudt. Englænderne havde tilsyneladende med brugen af magt nok engang sejret over Gandhis ikke-voldelige aktion. Men det var også kun tilsyneladende, at de havde sej-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

ret. Det indså de også selv. Den stadige og voksende uro i Indien gjorde det mere og mere besværligt for dem at bevare magten.

Derfor genoptog de efter nogen tid atter forhandlinger med Kongrespartiet. Englænderne var nu villige til at give inderne stor indflydelse på styret af deres eget land. Men de var fortsat ikke villige til at trække sig helt ud og give Indien selvstændighed.

Nehru - den nye politiske leder

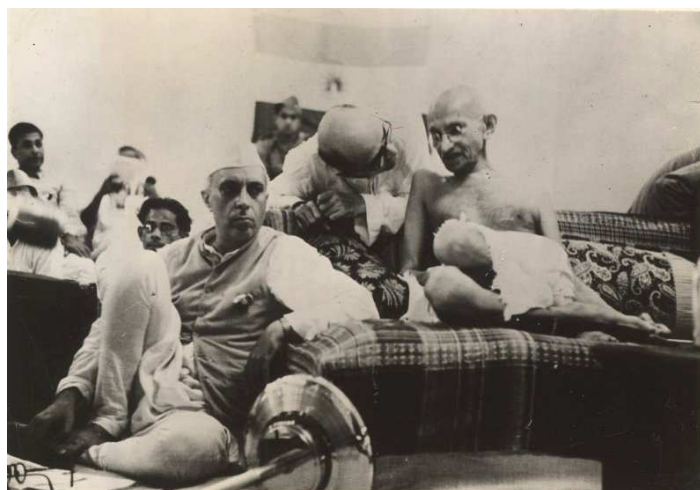
Trods de engelske indrømmelser og større indisk indflydelse på styret i løbet af 1930'erne opgav Kongrespartiet ikke sit mål om et fuldstændigt uafhængigt og frit Indien. Alligevel deltog det i valgene, som førte til store sejre for det. Kongrespartiet blev langt det største parti i Indien, og det udkonkurrerede helt de indiske partier, der gik ind for samarbejde med englænderne.

Trods Gandhis forsøg på at få muslimer og hinduer til at samarbejde, blev modsætningen mellem dem stadig større. Det skyldtes til dels den linie, som Kongrespartiet førte. Den blev bestemt af partiets egentlige leder fra midten af 1930'erne, Jawaharlal Nehru. Han var overbevist om, at inderne kun kunne opnå selvstændighed, hvis de stod sammen. Han udtalte f.eks. i 1937, at der kun fandtes to partier i Indien, nemlig Kongrespartiet og englænderne. Disse kunne efter hans mening kun bevare magten, fordi inderne var splittede. Derfor kunne englænderne spille de forskellige grupper ud mod hinanden. De kunne dele og

herske. Hvis inderne derimod bilagde deres indbyrdes stridigheder, og alle sluttede op om Kongrespartiet, ville englænderne tabe kampen. Nehru krævede derfor, at muslimerne skulle bøje sig for Kongrespartiets lederskab. Men muslimerne ville betragtes som ligestillede partnere. Det ville Nehru ikke gå med til, og derfor steg spændingen mellem hinduer og muslimer i de følgende år.

Nehru var blevet leder af Kongrespartiet på Gandhis anbefaling. Nehru var på mange områder elev af Gandhi og delte hans syn på ikke-vold og ulydighedskampagner som egnede kampmidler over for englænderne. Men hvor Gandhi var en religiøst inspireret folkeleder, var Nehru i højere grad en realistisk politiker. Han tilhørte brahminkasten og var uddannet ved Cambridge-universitetet i England. Samtidig med at han respekterede og følte sig forbundet med den indiske kultur, var han også præget af sin moderne vestlige uddannelse. På en række områder var han uenig med Gandhi.

Gandhi ville redde Indiens økonomi ved at vende tilbage til de traditionelle indiske håndværk. Den vej troede Nehru ikke på. Han mente tværtimod, at det var nødvendigt at industrialisere Indien og at modernisere landbruget. Kun på den måde kunne levestandarden for den stadigt voksende indiske befolkning øges, og kun på den måde kunne et selvstændigt Indien klare sig i den moderne verden. Nehru mente i modsætning til Gandhi heller ikke, at politik og religi-

Nehru og Gandhi i 1942. Nehru er i forgrunden til venstre.

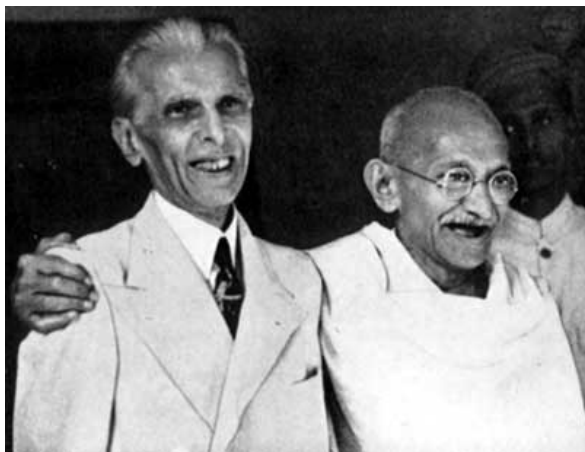
Handelsskolen København Nord, Lyngby

on havde noget med hinanden at gøre. Gandhis sammenblanding af religion og politik betød efter Nehrus opfattelse, at Gandhi ikke havde nogle klare forestillinger om det selvstændige Indiens karakter. Nehru mente, at Gandhis religiøse tilgang til de politiske problemer slørede hans blik for virkeligheden og vanskeliggjorde en præcis målsætning.

Nehru var bestemt selv ikke ureligiøs. Men religionen var for ham ikke et samfundsanliggende, men et spørgsmål for den enkelte. Han mente således, at den religiøse gruppetænkning var gammeldags og måtte overvindes. Han kunne derfor ikke acceptere, at muslimerne organiserede sig selv politisk. Han var helt indstillet på at lade muslimerne dyrke deres tro, som de ville, og leve på den måde, de havde lyst til. Men han ville ikke affinde sig med, at muslimerne optrådte som en særlig politisk gruppe. Det svækkede nemlig det store mål: et frit og uafhængigt Indien

Muslimerne kræver deres egen stat

Kongrespartiets stigende indflydelse på styret i Indien fik imidlertid muslimerne til at søge endnu mere sammen end tidligere. De følte sig trods Nehrus garantier langt fra sikre på, at deres ønsker ville blive tilgodeset i et frit Indien. Kongrespartiets krav om uafhængighed for Indien og påstand om at tale på alle inderes vegne havde brudt samarbejdet mellem hinduer og muslimer. Medvirkende hertil var at der ofte var

Den muslimske ligas leder Jinnah og Gandhi. Foto fra 1942

voldelige sammenstød mellem store grupper af hinduer og muslimer. Flere gange var det kommet til drab, plyndringer og ildspåsættelser.

Jinnah var fortsat muslimernes leder, men han troede ikke på, at Nehrus løfter kunne holde i et frit Indien. De færreste hinduer så på religionen på samme måde som Nehru. Muslimerne frygtede, at hinduflertallet ville kræve, at deres regler og deres tænke-måde skulle gælde overalt i Indien. Og så ville det blive meget svært for muslimerne at kunne leve, som de havde lyst til.

Jinnah var ikke blind for, at englænderne havde fordel af, at inderne ikke kunne enes. Det var også derfor, at han tidligere havde søgt samarbejde med Gandhi. Men i slutningen af 1930'erne havde Kongrespartiet haft så stor fremgang, at englænderne måske gav efter for dets krav om indisk selvstændighed. Muslimerne ville ikke risikere, at englænderne pludselig gav op og overlod magten til Kongrespartiet. Derfor vedtog de i 1940 at kræve deres egen selvstændige del af Indien. De stillede krav om, at der blev oprettet en særlig muslimsk stat, Pakistan, i del nordlige Indien.

England opgiver Indien

Indien under 2. verdenskrig

Det var næppe tilfældigt, at muslimernes krav om et selvstændigt Pakistan blev fremsat netop i 1940. I 1939 var 2. verdenskrig brudt ud, og i sommeren 1940 var England hårdt presset. Tyskland havde besejret Frankrig og beherskede nu næsten hele Europa fra grænsen mod Sovjetunionen i øst til Atlanterhavet i vest. Der var almindelig forventning om et tysk angreb direkte på England i løbet af året. I den situation kunne det blive meget svært for England også at kæmpe for at bevare magten i Indien. Hvor presset de end var i Europa, ville englænderne dog ikke opgive Indien. De gav ganske vist inderne endnu mere indflydelse og lovede dem også selvstyre efter krigen. Men fuld uafhængighed kunne der ikke blive tale om.

Atlantehavskonferencen august 1941 hvor USA's præsident Roosevelt (siddende forrest) mødtes med Storbritanniens premierminister Churchill (siddende til højre for Roosevelt med kasket på). På konferencen enedes de to landes ledere om den såkaldte Atlantehavsdeklaration.

De udstedte forbud mod at agitere for det, så længe krigen varede.

I 1941 udsendte den amerikanske præsident Roosevelt og Englands premierminister Winston Churchill i fællesskab den såkaldte Atlantehavsdeklaration. I den udtalte de, at krigen mod Tyskland var en krig for frihed og demokrati: alle folk og nationer under fremmed styre skulle have deres fulde frihed, når sejren var vundet. Men Churchill tilføjede bagefter, at erklæringen kun gjaldt for Europa - og altså ikke for Indien!

Krigen var både en chance og et problem for Kongrespartiet. Den svækkede selvfølgelig det engelske styre. Måske kunne det væltes, hvis man gik kraftigt til angreb på det. På den anden side ville man nødtig komme i den situation, at man hjalp det nazistiske Tyskland eller tilsyneladende kom til at stå på samme side som det. Gandhi udtrykte det på den måde, at inderne ikke ønskede at opnå friheden 'på Englands ruiner'. Men Kongrespartiet hverken ville eller kunne afstå fra sit krav om et selvstændigt Indien straks. Da Japan erklærede England krig i 1941 og trængte frem mod Indiens grænser fra Burma, skærpede det yderligere nationalismen i landet.

I 1942 påbegyndte Gandhi en ny ulydighedskampagne. Den blev ført under slagordet "Forlad Indien nu". Englænderne greb dog straks hårdt ind over for den. Gandhi, Nehru og Kongrespartiets øvrige ledere blev fængslet, og strejker og demonstrationer blev stoppet af politi og militær.

Trods Kongrespartiets overvældende tilslutning blandt de indiske vælgere, havde det ikke styrke til at jage englænderne ud, når de var besluttede på at blive. Og det var de, så længe krigen varede. De mente - med rette eller med urette - at hvis Indien gik tabt, ville det være et så alvorligt nederlag, at det måske også ville betyde nederlag i krigen i Europa.

Englænderne fik med indiske hære stoppet japanerne i Burma, inden de nåede Indien. De bevarede også kontrollen over Indien krigen ud. Medvirkende til dette var sikkert, at muslimerne ikke tilsluttede sig "Forlad Indien nu"-kampagnen. Muslimerne ønskede ikke englænderne hovedkuls ud af landet. Det ville blot betyde et samlet hindu-domineret Indien. Englænderne skulle være muslimernes garant for, at Pakistan blev oprettet. Muslimerne ønskede at englænderne skulle blive i Indien, indtil det var sikret. Men så heller ikke længere.

Englænderne ændrer holdning

England var blandt sejrherrene, da 2. verdenskrig sluttede i 1945. Men krigen havde været meget dyr for landet, og det var blevet stærkt svækket økonomisk. Det var derfor i høj grad tvivlsomt, om det fortsat havde råd til at opretholde sit store kolonirige. Det var især dyrt de steder som f.eks. i Indien, hvor befolkningen bekæmpede englænderne og krævede uafhængighed.

Dertil kom, at store dele af den engelske befolkning efterhånden havde opgivet Kiplings syn på den hvide mands opgave i fjerne verdensdele. Det var kun alt for tydeligt, at forestillingen om de primitive farvede ikke længere kunne opretholdes. I Indien var Kongrespartiets ledere alle veluddannede - adskillige

Ceremonien 15.aug. 1947, hvor den engelske vicekonge, Louis Mountbatten, overdrog magten—og selvstændigheden—til den indiske premierminister Nehru.

af dem i England - og i viden og indsigt stod de fuldt på højde med de engelske politikere. Det blev sværere og sværere at hævde, at de ikke kunne styre Indien lige så godt som englænderne.

Endelig havde selve 2. verdenskrig i sig selv medført en i hvert fald midlertidig nedbrydning af raceforholdene blandt europæerne. Krigen havde jo været en kamp mod det nazistiske Tyskland. For nazisterne spillede racelæren en meget vigtig rolle. Nazisterne mente, at nordeuropæerne - og især tyskerne selv - var alle andre overlegne. Tyskerne havde ret til at herske og også ret til at udrydde underlegne racer, der stod dem i vejen.

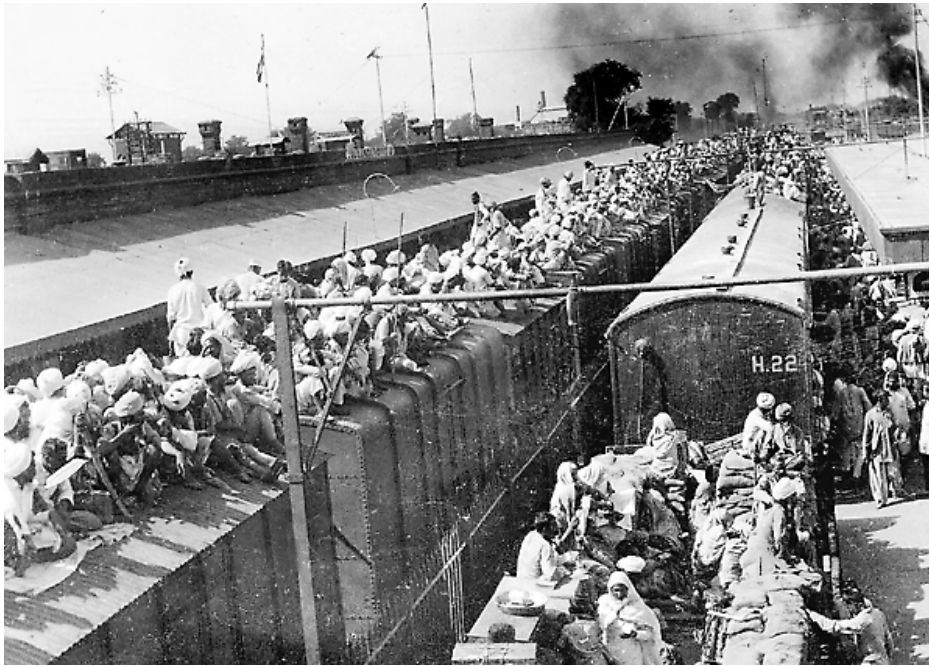
England og Tysklands andre modstandere havde i deres krigspropaganda taget stærkt afstand fra denne nazistiske racelære. De havde hævdet, at krigen blev kæmpet for demokrati, frihed og alle menneskers lige værd. Da det efter krigen blev kendt, at nazisterne som led i deres raceforfølgelse havde myrdet over 6 millioner jøder, blev verden forfærdet. Det var efter dette umuligt at hævde, at den hvide race var bedre mennesker og moralsk overlegne alle andre folk. Det var på baggrund af sådanne forhold og holdninger, englænderne efter krigen på ny skulle tage stilling til det indiske krav om uafhængighed. I sommeren 1945 vandt Arbejderpartiet (Labour) en overvældende valgsejr i England. Dets leder Clement Attlee afløste den konservative Winston Churchill som premierminister. Churchill havde stået i spidsen for den

engelske regering under næsten hele krigen. At hans parti tabte valget var vel udtryk for, at flertallet af den engelske befolkning nu ønskede at få krigstidens forhold afskaffet så hurtigt som muligt. Det var kendt, at Churchill ønskede at bevare Indien som en engelsk koloni.

På vej mod uafhængighed

For Attlee og hans parti var der imidlertid kun et svar på det indiske krav om uafhængighed. Det var at imødekomme kravet så hurtigt som muligt. Der blev derfor straks indledt forhandlinger med de indiske ledere der om. Det er svært med sikkerhed at vide, hvilke grunde der var afgørende for, at Attlee handlede sådan. Der er næppe tvivl om, at han var påvirket af den ovenfor omtalte holdningsændring i synet på racerne. På den anden side var alle englændere følelsesmæssigt stærkt bundet til tanken om imperiet og det store kolonirige. Det gav deres land storhed og prestige. At opgive Indien var at gøre imperiet mindre og at ydmyge den engelske nation. Sådan så Churchill på det. For ham og for de konservative var den engelske regerings godkendelse af Indiens selvstændighed intet mindre end nationalt forræderi.

I sidste ende var det dog nok afgørende for Attlee, at en fortsat engelsk tilstedeværelse i Indien ville blive alt for dyr. Attlee ønskede nu efter krigen at gøre England til et bedre sted at leve for den brede befolkning. Labour ville opbygge en moderne velfærdsstat i

Delingen medførte enorme flygtningestrømme. Hinduer der boede i Pakistan (eller Bangladesh) måtte flytte til Indien—og muslimer måtte fra Indien til Pakistan eller Bangladesh. Billedet viser muslimer, der drager mod Pakistan i dagene efter landets deling i 1947.

England. Så var der ikke råd til de store militære udgifter, som forsøget på at bevare Indien som koloni ville medføre. Attlee valgte at bruge pengene på det førstnævnte. Resultatet måtte da blive, at herredømmet over Indien måtte opgives.

Men England kunne ikke blot forlade Indien fra den ene dag til den anden. Der måtte nødvendigvis indgås aftaler om engelsk ejendom i landet, og om hvordan styret skulle overlades til inderne selv. Efter 200 års magt-udøvelse følte englænderne sig forpligtet på, at der skulle være ordnede forhold, når de forlod landet. Det var de sidste rester af den hvide mands byrde”, der slog igennem i denne opfattelse.

Men englændernes sidste år i Indien blev alt andet end rolige. Hinduer og muslimer kunne ikke blive enige om en fælles forfatning for hele Indien. Muslimerne iværksatte et egentligt oprør i 1946, for som de sagde “at få oprettet Pakistan for at slippe for det nuværende slaven under englænderne og det kommende under hinduerne”. Mord og overfald hørte til dagens orden. Muslimer flygtede i stort tal fra områder, hvor hinduerne var i flertal og omvendt

I storbyen Calcutta blev over 4000 mennesker dræbt på en uge. I Punjab gik det særligt slemt til. Overfyldte tog med flygtninge blev afsporet. Passage-

erne blev hevet ud af vognene og lemlæstet til døde med slag fra hakker og jernstænger af religiøse fanatikere. Op mod 1/2 million mennesker blev slået ihjel i løbet af et par måneder. 10 - 15 millioner flygtede fra deres hjemegn. Englænderne var magtesløse. I foråret 1947 meddelte de, at de ville forlade Indien i august samme år.

Selvstændighed og deling

Denne engelske beslutning stillede Kongrespartiet over for en meget truende situation. Man kunne risikere, at det selvstændige Indien ville gå under i en borgerkrig endnu inden, det var blevet skabt.

Muslimerne ville under ingen omstændigheder af finde sig med et samlet Indien domineret af hinduflertallet. Det fik i sidste ende Nehru til at få partiet til at acceptere Indiens deling. Muslimerne fik i Pakistan deres egen stat. Den bestod af to dele, der lå næsten 2000 kilometer fra hinanden. Vestpakistan udgjorde Indiens nordvestlige hjørne, Østpakistan den østligste del af Bengalen. Det svarede stort set til den særlige provins, englænderne en kort overgang havde skabt ved delingen af Bengalen i 1905.

Delingen af det engelske Indien i 2 stater, Indien

Handelsskolen København Nord, Lyngby

(Bharat er landets navn på det officielle hindi-sprog) og Pakistan løste ikke på afgørende måde de sociale og religiøse modsætninger i området. Muslimerne udgjorde efter delingen omkring 10% af befolkningen i Indien. Der var også mange hinduer i det muslimsk dominerede Pakistan. Spændingerne mellem de religiøse grupper fortsatte også efter, at landene officielt blev selvstændige den 15. august 1947. Der var nærmest tale om en forøgelse af flygtningestrømmen, overfaldene og drabene. Det var kun omkring 60% af Indien, englænderne havde styret direkte. Den øvrige del var en lang række fyrstestater i forbund med englænderne. Ved loven om uafhængighed blev det bestemt, at disse fyrstestater skulle opløses og enten tilsluttes Pakistan eller Indien. De fleste fyrster rettede sig herefter, men enkelte forsøgte at bevare deres selvstændighed. Det tvang den indiske regering til også at sætte militæret ind disse steder foruden i de urolige egne langs grænsen til Pakistan. Trods englændernes utvivlsomme gode hensigter på dette tidspunkt blev deres tilbagetrækning fra deres i 200 år mest betydningsfulde koloni således en særdeles blodig affære. For Gandhi var Indiens deling en katastrofe, som han modsatte sig til det sidste. Indiens jord udgjorde for ham en hellig enhed, som det var helligbrøde at skille ad. Religionen burde ikke splitte et folk, der var knyttet til denne enhed. Gandhi så med forfærdelse på myrderierne, der ledsagede uafhængigheden. Hele sit liv havde han viet til ikke-voldelige kampformer. Han så nu hele denne sin livsholdning drukne i blod. Hans autoritet var dog fortsat stor. Da han i januar 1948 begyndte at faste sig til døde i protest mod myrderierne, gav det resultat. Den indiske regering lovede, at den ville gribe effektivt ind for at beskytte muslimerne.

Det er et kun alt for tydeligt bevis på situationen i Indien, da det blev selvstændigt, at Gandhi kort efter blev myrdet. Det skete den 30. januar 1948. Morderen var en hindu. Han mente, at Gandhi tog alt for meget hensyn til muslimerne.

Hvorfor går det altid galt i Afrika?

Information 05 maj 2007 (af Peter Tygesen)

Udvikling. Måske skulle afrikanerne bare ta' og tage sig sammen? To pensionerede bistandsmænd øser af et livs erfaring fra en branche, hvor den største erhvervsrisiko hverken er aids eller skrumpelever, men skuffelse og sortsyn

Stemmen var søgende i den anden ende af telefonlinjen. Det var titlen på det foredrag, de gerne ville have i deres forening, der gav besvær: Til sidst skar han igennem: "Ka' vi ikke bare skrive, at du fortæller om, hvorfor det altid går galt i Afrika?"

Det var et godt spørgsmål, er det fortsat, for Afrika .det er dér, hvor vi altid blir bedt om at gi' en hånd: "Jo, degnen kom cyklende, lige så det knast' i egerne. Han var ude og samle penge ind til de spedalske. For, som han siger, man skal være go' ved negerne. og det har han ret i, også så'n moralsk. Ja, det er ikke fordi, jeg vil roses af nogen, men mig og Ejnar, vi slap nu en krone."

Sådan skrev Niels Hausgaard for 25 år siden. At vi nu 'slipper en ged', er vel en naturlig konsekvens af velstandsstigningen, og behovet for at kombinere anvendt etik med selv fremstilling af uegennytte er lige så aktuelt i dag som dengang.

Men under bekymringen for Afrikas evige trængsler rører sig noget urovækkende, for 'vi hjælper dem jo i hoved og hale, men hvad nytter det?', spørges der også, rungende af det udtalte: 'Mon ikke der er noget i vejen med dem?' Det er en grim tanke, så den får sjældent lov til at stikke hovedet frem i dagslys, men en af Politikens udsendte rapporterede dog nyligt i et modigt-ærligt forsøg på at finde svar på spørgsmålet fra en bar i Sierra Leone, at det måske går så skidt for afrikanerne, fordi de ikke er lige som os; måske "gider de simpelthen bare ikke arbejde særlig hårdt"?

Dén har alle Afrikarejsende hørt fra andre hvide,

gerne i baren, og det var terpetekst i skolen, da farfar var ung: "Det hede Vejrlig har gjort Negrene dovne", docerede Den Vide Verden, Geografi- bog for Folkeskolen fra 1911, men brugt helt op i 1950'erne.

Præsidenten og benzinen

Efter 30 år som økonom i Verdensbanken er Robert Calderisi gået på pension; også han tumler med spørgsmålet, og han er rasende. Han har mødt så mange afrikanske ledere, der tænkte mere på sig selv end deres land, at han har skrevet bogen: The trouble with Africa. Han mener, at Afrika selv er ude om det; kontinentet bør tage sig sammen. Hans bog er gået gennem den engelsksprogede verden som en moderne bistandsbibel; The Financial Times kaldte den "et pust af frisk luft over et kontinent, som i årtier er kvalt under et tæppe af velmenende omsorg...".

Calderisi beskriver, hvordan afrikanske ledere i de to tiår 1970-1989 halverede kontinentets andel af verdenshandelen, først og fremmest ved at føre en erhvervsfjendtlig politik og dernæst ved at holde deres befolkninger i uvidenhed om, hvad de havde gang i . hvilket som regel var at berige sig selv eller i hvert fald bruge pengene på at styrke deres egen magtbase. Det er et årligt indtægtstab på 450 milliarder kroner, meget mere end den samlede bistand.

Han har haft den tvivlsomme fornøjelse at være bankens repræsentant i nogle af de mere rodede afrikanske områder .blandt andre Sierra Leone, Cameroon, Chad og Republikken Congo. Han har haft snevise af finans- og statsministre og præsidenter i en rum og forsøgt at liste økonomisk fornuft ind i dem. "Hr. Præsident," begynder den skarpslebne bankmand under en af sine forhandlinger med den Centralafrikanske Republiks .heldigvis tidligere .leder Ange-Félix Patassé, "der er visse forhold, I her i landet anser for normale, som andre steder ville blive opfattet som mærkelige"

Kort fortalt: Præsidenten insisterer på selv at eje landets oliedistribution og benzintanke; Calderisi ar-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

gumenterer, at opgaven kunne klares billigere, hvis den kom i internationalt udbud, men det skal ske uden præsidentens deltagelse, for ellers vil ingen udenlandske investorer medvirke af frygt for manglende fair play. Han argumenterer forgæves. Til sidst foreslår han, at præsidenten i det mindste lover at give en del af overskuddet til en godgørende fond. Patassé "så længe på mig, med et svagt spottende smil på læben, for at se, om jeg mente det alvorligt, og sagde så: 'Forventer du virkelig, at jeg skal tabe penge for at hjælpe mit land?'"

Årsager - og undskyldninger

Man kan kort beskrive Calderisis filosofi med hensyn til magthavere, at det er noget i den retning, han forventer. I hvert fald, at de er indstillet på at tjene deres befolkning. Og dér har Afrika altså skuffet ham. Han ser sig om efter årsager, han har hørt tilstrækkelig med undskyldninger, så han gider ikke høre forklaringer. Dette spil på ord afspejler en afgrund i enhver Afrikadebat, som altid deles i to lejre. De tålmodige forklarer, at der er objektive grunde til Afrikas elendighed, mens de utålmodige fejrer disse undskyldninger af bordet og hævder, at afrikanerne har haft tid nok til at komme sig over kolonitiden, nu må de se at komme i sving.

Dermed flytter de utålmodige uhjælpeligt debatten hinsides reel analyse, for når de har forkastet alle objektive forklaringer, resterer kun én årsag til Afrikas elendighed: Afrikanerne. Og så er vi derude, hvor den hvide iagttager let bliver offer for sine følelser, fordomme og moral. Calderisi er lige så lidt racist som Politikens udsendte, han gør udtrykkeligt opmærksom på, hvor godt mange afrikanere klarer sig i udlandet - bare de er væk fra Afrika. Årsagen ligger i det kollektive Afrika: "Det er afrikanernes kultur," konkluderer Calderisi: "Afrikanere accepterer diktatur og arrogante ledere som deres skæbne..." Hvorfor? "De fleste uuddannede afrikanere er fatalister," forklarer han.

Danske Klaus Winkel hører til de tålmodige, han har brugt det meste af sin professionelle karriere, 38 år, i Danida, i Afrikas tjeneste, og har nu samlet sin viden fra praksis og læsning i bogen, Hvorfor er det så svært for Afrika?

Som titlen viser, er hans indgang den diamentralt modsatte af Calderisis. Han accepterer, at enhver anstændig analyse af 'problemet Afrika' kræver et overblik over Afrikas betingelser og historie. Fakta er, at afrikanerne har haft et skidt udgangspunkt i konkurrencen med den øvrige verden: Som klodens ældste kontinent er dets jord slidt og udvasket. Det meste af tiden er der for lidt vand, resten kommer væltende og skyller muldlaget væk (Lesotho mister en procent af sit tynde muldlag om året). Luft og vand er fyldt med livstruende sygdomme og parasitter, der har holdt befolkningstallet nede, hindret brugen af trækdyr og stadig tapper afrikanerne for energi og kraft. Sahara var en uigennemtrængelig barriere, der forhindrede den rasende teknologiske, videnskabelige og åndelige udvikling, der fandt sted i Middelhavsområdet, fra at vandre sydpå, før de første kameltransporter endelig kom af sted i 1400-tallet, og dermed var kontinentet allerede agterudsejlet. Længere interkontinentale handelsruter har været ekstremt vanskelige at skabe, for floderne er få og næsten umulige at sejle på. De fleste folkeslag bor langt fra kysten og forblev derfor længe isolerede fra kulturpåvirkning, etc.

Uden sammenhængskraft

Siden fulgte slavehandelen til både øst og vest. Hvor mange der omkom, ved vi ikke - men i et samfund, hvor den eneste mulige kilde til øget velstand var mere arbejdskraft, må fjernelsen af så mange mennesker have fået konsekvenser. Civilisationernes kendetegn: Arbejdsdeling, skriftsprog, penge, administrative kundskaber, etc. opstår typisk i takt med stigende befolkningspres. Eftersom slaverne oftest blev udsendt fra de mest udviklede områder af Afrika, blev udviklingspresset mindsket selv dér.

Handelsskolen København Nord, Lyngby

Så kom kolonitidens ombrydning af sociale og samfundsmæssige strukturer og dens samling af hobeifulde af folkeslag i samme enhed, samme koloni og dermed senere i samme nation. Man tog landbrugsjord fra bønder, tvang jægerne ind i byer og udryddede alle, der stod i vejen, som var de bæster - det var racismens blomstringstid, det var blodigt, det skabte sociale ar med en sådan selvopholdelseskraft, at de næsten forekommer genetiske. Det er kun 55 år siden, briterne myrdede 100.000 kenyanere og internerede en kvart million i kz-lejre for at hævne Mau-mauoprørets 32 hvide ofre. Terror virker her og nu - men trækker generationslange spor i sjælene.

I kolonierne blev hele folkeslag favoriseret for at kunne fungere som magtens bydreng; nogle fik uddannelse og andre mistede alt, sleskhed og underkastelse blev fremmet og spørgsmålstegn eller protest knust. Det gav økonomisk vækst, ja, men for hvert synligt skridt frem, som kolonien tog, blev dermed endnu et stykke brænde lagt i den helvedes ovn, der ventede fremtidens magthavere. Da de afrikanske lande blev selvstændige, havde de ingen intern sammenhængskraft - sandsynligvis den mest afgørende forskel fra de asiatiske udviklingstigre. Praktisk talt alle bestod af folkeslag, der ikke havde været igennem nogen nationalstatskværn, de talte ikke samme sprog som flertallet af deres 'medborgere'; de blev ganske vist tvunget med på en nykomponeret 'national'-sang, men de havde ingen nationalitetsfølelse. Hvor skulle de have fået den fra? Det gjaldt naturligvis også deres ledere - uanset om de var folke- eller selvvalgte; hvordan tjene nationen, når truslen fra rivaler var større end gevinsten ved at tjene alle. Winkel uddyber: "I ikke så få tilfælde har det simpelthen skortet på interessen i at arbejde for bred udvikling og langsigtet økonomisk vækst, fordi magthaverne ikke regnede med at kunne høste frugterne; de risikerede tilmed at komme til at styrke deres modstander." Vis mig lige den politiker i vore 'vældrevne' lande, der med brask og bram gennemfører en politik, som styr-

ker modstanderne...

Kold krig og erhvervsfjendtlighed

Læg dertil, at den tradition for offentlig administration, afrikanske ledere overtog, var skabt til at tjene eliten og metropolen, som politiets job var at undertrykke befolkningen, ikke servicere den, at landevejene ikke så meget forbandt de afrikanske samfund som de nye hvide centre, og at jernbaner hverken sammenknytter nabolande eller landenes regioner: De løber fra mine og plantage til havn. Og sådan kan man blive ved: Mens resten af verden forsøgte at industrialisere sig op gennem 1800- og 1900-tallet, sørgede kolonimagterne bevidst for at undgå industri i kolonierne, men knuste, hvad der havde været af afrikansk fremstillingsinitiativ. Intet under, at i 1960'ernes afrikanske ledere troede, at vejen frem var en hurtig industrialisering. Det meste gik helt galt. Winkel forklarer: "Der var ikke nok folk med relevante uddannelser, der var for lidt risikovillig kapital, knaphed på fremmed valuta til import af maskiner, reservedele og råvarer, for få personer med erfaring i at drive industrivirksomheder, og så var hjemmemarkedet for lille."

Da mange i den nye afrikanske elite samtidig udviste en vis foragt for egen baggrund som bondejokker (også kendt i Europa), blev afrikansk landbrug både underprioriteret og malket for at finansiere de tumpeindustriprojekter. Med lårtunge hvide industriefanter på den ene side og et mere og mere lammet landbrug på den anden gik det helt galt op gennem 1970'erne. Slutteligt låste Den Kolde Krig mange afrikanske lande fast i samme skruestik som koloniseringen, fordi de to hovedantagonister støttede eller indsatte banditter i afrikanske lande til at gå deres ærinde. Afrika fik først mulighed for ægte selvstændighed, da Den Kolde Krig sluttede. På verdenshistoriens store ur er det kun få minutter siden.

Virkelighedens Afrika

Desværre drives for meget af Afrika-debatten af bi-

Handelsskolen København Nord, Lyngby

standsfolk, der, som Winkel har forklaret i et interview, "er beskæftiget i løsningsindustrien." Desværre, fordi deres syn uvægerligt vil være knyttet til gennemførelsen af de løsninger, der serveres, styres og leveres udefra, fra os - for dem. Det er følgelig en branche, hvor den største erhvervsrisiko hverken er aids eller skrumpelever, men skuffelse og sortsyn.

Winkel er tilsyneladende heller ikke gået fri; på trods af, at han har slidt sig gennem opslagsværker og rapporter for at præsentere Afrikas objektive problemer i denne fremragende bog, kan han ikke nære sig fra at spekulere på, om svaret på hans spørgsmål i virkeligheden ikke skulle være den afrikanske kultur, dén, der i hans øjne altid prioriterer fritid højere end velfærd. Også fatalismen er en væsentlig forklaring for Winkel.

Ordspilleriet om forklaringer eller undskyldninger er ikke bare en selskabsleg, men har hver eneste dag dramatiske konsekvenser. Vores nuværende regering var stærkt utålmodig ved sin tiltræden og skar straks ned på bistanden, der netop er de tålmodiges redskab. Som bekendt indtraf senere et dramatisk skifte, da statsministeren havde været i Afrika og ved selvsyn konstateret den afgrund af problemer, som afrikanere ifølge de utålmodige forventes at kunne løse i ét eller to raske hug. Lige siden den dag, Anders Fogh Rasmussen kiggede ind i et mozambiquisk provinshospitals apotek og konstaterede, at "det rummede mindre medicin end en gennemsnitsdansk badeværelses-skab," har Afrika fået en dramatisk højere prioritering hos hans regering. Kort sagt: Statsministeren kunne ikke udholde at stå ansigt til ansigt med elendigheden uden at gøre noget. Tror han på, at det nytter, eller handler han først og fremmest 'så'n moralsk', som Hausgaard lader sin gennemsnitsdanske sige? Vi ved det ikke, men det er afgørende, hvad hans embedsværk, det vil sige Danida, og vælgerne tror. Netop fordi tvivlens orm gnaver i folkedybet om virkningen af hjælp, ender Winkel sandsynligvis med at skyde sig selv i foden med sine kulturelle overvejelser - de

kommer til at fylde mere og med modsat fortegn, end han sikkert selv ønsker, fordi de bekræfter fordomme, der har kunnet rodfæste sig hos os i generationer; ikke mindst den om de dovne afrikanere.

Uafrikansk

Derfor ender globetrotteren Hjalte Tin i en omtale af Winkels bog uvægerligt med spørgsmålet: Skal Afrika være uafrikansk for at klare sig? Ja, selvfølgelig. Lige som Europa måtte være ueuropæisk for at blive et moderne Europa uden snærende stænderlove, fascisme eller brovtende patriarkat, alt sammen gode gamle udtryk for europæisk kultur - en kultur, der fik millioner af fattige til at strømme til frihedens Amerika, hvor de kunne arbejde sig til velstand (som afrikanere nu strømmer til Europa for at slide og slæbe). Selvfølgelig vil fremtidens velstående afrikanske landsby næppe underholde besøgende fremmede embedsmænd med samme overdådige danse- og sangopbud som nu - det har de ikke tid til; de er på arbejde.

Dagens besøgende embedsmand, dansk eller canadisk, bliver derfor nødt til at se nøjere på sit billede af 'afrikansk kultur'. Hvorfor skulle netop den afrikanske af alle kulturer være statisk og dermed årsag til kontinentets tilsyneladende evindelige elendighed? Som om kultur ikke altid er dybt påvirket af sine materielle betingelser? I hvilken kultur er de uudannede ikke fatalister? Hvordan vil Calderisi forklare sin teori om den kulturelle accept af diktatorer til den gennemtævede zimbabwiske opposition, der nu i syv-otte år har lagt liv og lemmer til dens modbevis?

Winkel fremhæver, at dengang "landbruget lagde grunden til velstanden" hos os, knoklede vore bønder tre gange så hårdt som dagens afrikanske mandlige bonde. Det er muligt. Men blot få årtier tidligere var den danske bonde altså selve sindbilledet på alt døvent og futilt og fatalistisk; han var et skrog, der drak sig til drømme om et liv i baronens seng. I datidens forklaring var han uforbederlig, akkurat som dagens afrikanere hævdes at være, "i sansernes vold". Peter

Handelsskolen København Nord, Lyngby

Henriksens fremragende disputats af samme navn belyser forbilledligt, hvordan den højt besungne danske bondes flid og initiativrigdom først 'opstod' i 1800-tallet - i takt med stavnsbåndets ophævelse, udflytningen, demokratiseringen og andre materielle og juridisk frisættende forandringer.

Bistand eller ej

Calderisi skriver bevidst provokerende. Han vil ruske og har derfor givet bogen undertitlen *Why foreign aid isn't working*. Den er derfor blevet noget af en bibel for højrefløj og liberalister, der helst ser enhver form for bistand afskaffet og den nøgne liberalisme som Afrikas eneste vej op af sumpen. De går galt i byen, for selv den desillusionerede Calderisi mener, at vi skal hjælpe; at lukke for bistanden "ville være som at opgive at finde en kur mod kræft," konkluderer han, der kræver bistanden mere koncentreret og resultatorienteret.

Winkel derimod vil end ikke diskutere spørgsmålet, om bistand hjælper, han erklærer nærmest i forbifarten, at Afrika i det mindste ville være værre stedt uden. Det klæder ikke rigtigt hans bog, netop fordi spørgsmålet om Afrikas tilstand er så uløseligt forbundet til spørgsmålet om bistand - nogle hævder ligefrem, at bistanden er en del af, måske endda en medvirkende årsag til, elendigheden. Men man forstår ham - hvor mange er der egentlig i Danmark, der ærligt mener, at bistandshjælp til fattige danskere kun gør ondt værre? Hvad er den globale forskel?

Et gammelt congolesisk ordsprog siger, at "når maven rumler, kan øret ikke høre"; Calderisi citerer undervejs en præst for at tage ordsproget videre til et udsagn om den afrikanske befolknings manglende oprørslyst, at "folk klynger sig til livet og er endnu ikke på det niveau, hvor de vil kæmpe for kvaliteten af deres liv". Måske skulle alle dvæle lidt mere ved denne 'kulturelle undskyldning'.

Rudyard Kipling: Den hvide mands byrde (fra Five nations (1903))

Så løft en hvid mands byrde -
Send ud den bedste søn -
At tjene andre racer
For en landflygtigs løn;
Hos rådvildt folk og vilde
At tage tunge tørn -
En tvær og kuert stamme,
Halvt djævla og halvt børn.

Så løft en hvid mands byrde -
Lær tålsomt at se til
Og sløre rædslens trussel
Og sløve hovmods spil;
Ved åbenlys forklaring
Et hundred gange mindst
At søge andres fordel
Og skaffe dem gevinst.

Så løft en hvid mands byrde -
Den vilde krig for fred -
Fyld hungersnødens munde
Og slå al sygdom ned;
Og når et mål er nærved,
Et mål for andres vel,
Se døds og hedensk dårskab
Slå ned hvert håb om held.

Så løft en hvid mands byrde -
Ej fyrsters gyldne magt,
Men slid som gadefejer, -

En hverdag uden pragt.
De havne, I ej bruger,
De veje, I ej går,
Byg dem af liv, I lever,
Og af den død, I får.

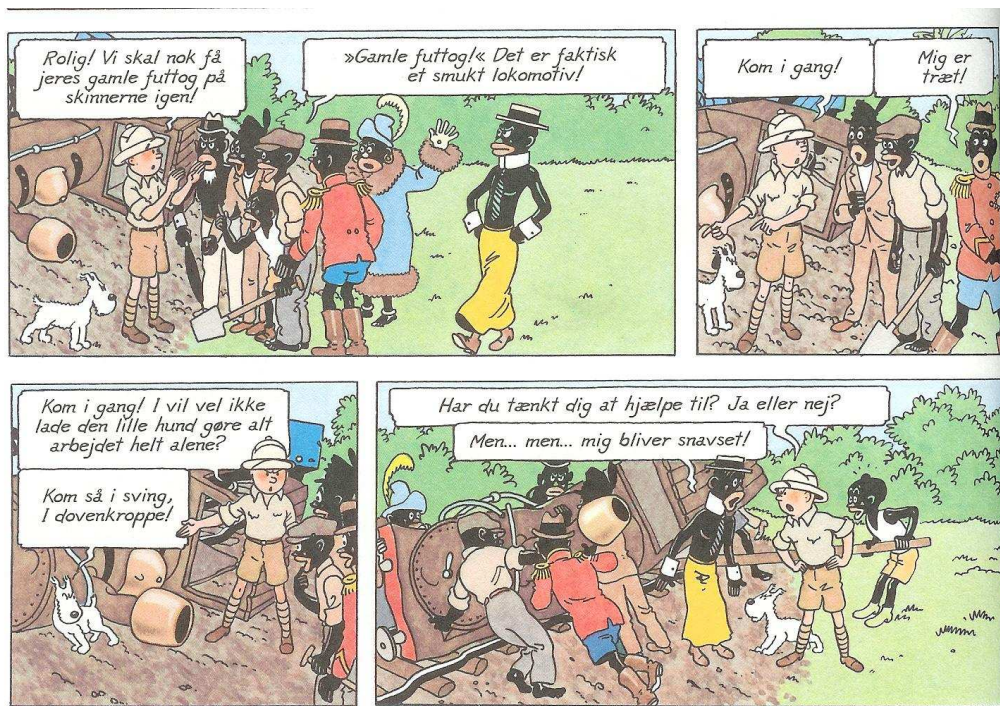
Så løft en hvid mands byrde -
Høst lønnen og vær glad:
Fra dem, I hjælper: Vrede,
Fra dem, I vogter: Had -
Fra dem, I (langsomt!) lokker
mod lyset: hyl, besat:
"Hvi drev I os af trældom
Og sød, ægyptisk nat?"

Så løft en hvid mands byrde -
Og ingen mindre sag -
Og tal ej højt om frihed.
Det røber, man er svag.
Tal højlydt eller sagte,
Lad falde eller stå,
Det måler tavst folk Eder
Og Eders guder på.

Så løft en hvid mands byrde -
Læg barnedrømmen bort -
Om lauren let i hænde,
Og æren uden tort.
Da vinder Eders manddom,
Når trælse år svandt hen,
En hyldest, køligt skærpet,
En dom fra ligemænd.

Oversat af Tom Kristensen

I tegneserien Tintin i Congo (1930) var Tintin på besøg i den belgiske koloni Congo. Th. kan man i den farvelagte udgave fra 1946 opleve tegneseriehelten Tintin løfte den hvide mands byrde. Congoleserne fremstilles som dovne — kun hunden Terry vil bestille noget. Til sidst hjælper dog alle til — på nær selvfølgelig den hvide mand!

Ovenfor: Asien 1892 fra Encyclopedia Britannica

